

«Що ми маємо сказати?»

Мир на Сході України: Погляди Ветеранів і ВПО

ЮЛІЯ ФРІДРІХ І НІКЛАС БАЛЬБОН

ДОСЛІДЖЕННЯ
Квітень 2022

Через вісім років після російського вторгнення та спалаху збройного конфлікту на Донбасі українці все більше розділяються щодо того, як його вирішити та на які компроміси вони готові піти заради досягнення миру. Це дослідження зосереджено на ставленні двох груп зацікавлених сторін, які серйозно постраждали від конфлікту та підтримка яких матиме вирішальне значення для сталого миру: ветеранів конфлікту на Донбасі та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які проживають на сході України. В даний час обидві групи почуваються виключеними з будь-якого процесу потенційного розв'язання конфлікту, і часом виробили протилежні погляди на те, що має передбачати таке вирішення. Враховуючи цю розділену картину, будь-яка довгострокова перспектива миру вимагатиме зміцнення соціальних зв'язків між постраждалими від конфлікту населенням на сході України.

Дослідження для цього звіту було проведено, а текст укладено та завершено до 21 лютого 2022 року – тобто до «визнання Росією незалежності» так званих Донецької та Луганської народних республік і до повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022.

Результати, описані та пояснені нижче, є продуктом конкретного контексту, а саме східної України у 2021 році. Проте деякі з них залишаються валідними, незважаючи на зміни обставин. Після завершення поточної активної фази війни проблеми, висвітлені в цьому дослідженні, ймовірно, лише набудуть ще більшого значення, так само як і актуальність їх ефективного вирішення в конкретних умовах на цей час.

Це дослідження було профінансовано харківським офісом Фонду Конрада Аденауера в Україні. Викладені в цьому документі міркування належать виключно їхнім авторам та не розкривають офіційну позицію Фонду Конрада Аденауера.

Автори вдячні Ірині Кипоренко, адже джерелом матеріалів для цієї розвідки стали її цінні знання, результати дослідницької діяльності та проведених опитувань, а також навички перекладу. Висловлюємо подяку Фабіану Буркхардту, Ліані Фікс і Тадеушу Іванські, а також Сарі Брессан, Філіпу Ротманну і Марі Вагнер за рецензування попередніх версій цього звіту. Особлива подяка Тобіасу Шнайдеру за його поради щодо концептуалізації цього проєкту та викладення результатів дослідження. Дякуємо Джонатану Грейсону за професійне редагування звіту. Як завжди, вдячні за вмиле керівництво редакційним процесом, а також за бездоганне графічне оформлення Катарині Нахбар, Аманді Придмор і Соні Сугроровій.

Щиро дякуємо Андрію Биченку та Олексію Мельнику з Центру Разумкова за змістовні дискусії та за проведені опитування. Найбільшу подяку висловлюємо офісу Фонду Конрада Аденауера в Харкові за підтримку, а також Брігітті Трібель і Дарії Дмитренко за довірчу співпрацю.

Зміст

Основні Положення	5
Вступ	7
Суть проблеми: Ізольований і Спірний Мирний Процес Віддаляє Українців Від Розв'язання Конфлікту	14
Проблема Сходу України: Об'єднані Відчуженням, Розділені Конфліктом	22
Єдність Поглядів: Співучасть і Прагматизм	23
Внутрішні Переселенці Втомилися Від Конфлікту й Турбуються Про Долі Своїх Родин	31
Ветерани Виступають Проти Компромісів за Мінськими Угодами, але з Інших Питань Їхні Погляди Розійшлися	37
Розбіжність Думок: Недовіра і Схожий, але Чітко Виражений Конфліктний Досвід	44
Висновок	52

Основні Положення

Насильницький сепаратизм і російська інтервенція, що триває на сході України, зокрема на Донбасі з 2014 року, забрали понад 14 000 життів і переросли в затяжний конфлікт, що може загостритися будь-якої хвилини. Чинні угоди, як-от Мінські угоди, підписані з метою врегулювати конфлікт, не дали бажаного результату й досі є предметом запеклих суперечок. На восьмому році бойових дій думки українців стали дедалі більше розходитися щодо способів розв'язання конфлікту й компромісів, на які вони готові заради миру.

У цьому дослідженні ми розглянемо погляди й уявлення щодо двох груп зацікавлених сторін, які матимуть вирішальне значення в разі реінтеграції непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей (NGCA*): ветеранів конфлікту на Сході України і внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які проживають на Сході України (Харків, Дніпропетровськ, Запоріжжя і підконтрольні уряду України території Донецької та Луганської областей (GCA)).

Опитування та інтерв'ю, проведені з серпня по листопад 2021 р., показали, що настрої населення підконтрольних уряду територій Сходу України погіршилися. Громадяни, які відносять себе до категорії населення, що найбільше постраждало внаслідок збройного конфлікту, часом висловлюють діаметрально протилежні погляди, якщо питання стосується врегулювання конфлікту або обговорення будь-якого компромісу. Загальне населення, внутрішньо переміщені особи (ВПО) й ветерани зараз відчувають, що політичне життя від них не залежить. Таке розходження думок підкріплюється відокремленістю громадянського суспільства від решти населення.

Втрата свободи вибору стала також поширеним явищем у питанні врегулювання конфлікту: оскільки наявні формати переговорів систематично виключають застосування підходу «знизу вгору», більшість населення не може вплинути на процес встановлення миру. За таких складних обставин, триваючий конфлікт розпалює взаємну недовіру, зокрема між ветеранами та ВПО. Зважаючи на те, що їм довелося пережити в ході конфлікту, їхні думки щодо його розв'язання розділилися.

Дивно, що ВПО однаково ставляться до майбутньої долі Донецької та Луганської областей. Більшість із них, іноді й переважна більшість, готові піти на суттєві компроміси задля мирного врегулювання конфлікту. Вони згодні діяти без вагань, через те, що мають родичів у непідконтрольних уряду України районах Донецької та Луганської областей. Тому ВПО рішуче виступають проти військових дій або заморожування конфлікту. Попри те, що сьогодні в Україні мало хто цікавиться політичною програмою ВПО, травматичний досвід вимушеного переселення залишається недооціненим.

Громадські та міжнародні зацікавлені сторони здебільшого вбачають у ветеранах вето-гравців, які не підуть на компроміс і нівелюють будь-які зусилля зі встановлення

* NGCA має декілька варіантів перекладу, зокрема й «ОРДЛО» («Окремі райони Донецької та Луганської областей») – тимчасово окуповані території України (примітка перекладачки).

миру. Але таке ставлення не враховує усієї складності позиції ветеранів. У той час як деякі ветерани на Сході України об'єдналися проти Мінських домовленостей, позиції інших ветеранів розділилися щодо інших питань, як-от щодо намірів повернути непідконтрольні уряду України території шляхом збройного конфлікту та стосовно ставлення до мешканців цих областей. Тому не існує «однієї єдиної» точки зору всіх ветеранів. Натомість точки зору залежать від особистого досвіду й обставин.

Зважаючи на таку розбіжність думок, будь-яка довгострокова перспектива реінтеграції потребуватиме зміцнення соціальних зв'язків між постраждалими від конфлікту на Сході України, зокрема в межах контрольованих урядом України територій Донецької та Луганської областей. Таким чином, в інтересах українського уряду пом'якшити поляризацію і задовольнити потребу участі в політичній діяльності, а також сприяти можливості представляти інтереси тих, хто найбільше постраждав від конфлікту на Сході України. З цією метою уряд повинен посилити роль Верховної Ради і краще взаємодіяти з тими громадянами, які вимагають миру негайно. Попри можливі перспективи врегулювання конфлікту, згуртованість населення на Сході України має вирішальне значення. Міжнародним організаціям, що фінансово підтримують програми діалогу, варто орієнтуватися на широке коло думок та намагатися дослухатися до кожного з них.

Вступ

Насильницький сепаратизм і російська інтервенція на Донбасі на сході України з 2014 року забрали понад 14 000 життів¹ і переросли в затяжний конфлікт. На момент написання цього звіту з'явилася загроза повторної великомасштабної ескалації конфлікту. Укладені домовленості щодо мирного врегулювання ситуації не дали бажаного результату. Навколо них точиться більше суперечок, ніж будь-коли.

Ситуація зайшла в глухий кут через фундаментально протилежні точки зору щодо характеру конфлікту, його причин, а отже й щодо політичних змін, необхідних для його розв'язання та, в кінцевому підсумку, до реінтеграції непідконтрольних уряду України територій. Оскільки Росія відмовляється визнавати факт своєї участі в бойових діях, а напруженість не спадає, врегулювання конфлікту мирним шляхом здається нереальним. Між тим, в Україні «суспільний дискурс стає все більш поляризованим з питання реінтеграції непідконтрольних уряду України територій та характеру мирної угоди, яка була б прийнятною або доречною».²

У цьому звіті розглянуто позиції українського населення стосовно майбутнього Донецької та Луганської областей. Зокрема, позиції двох постраждалих від конфлікту груп населення, що проживають на підконтрольних уряду територіях Сходу України: ветеранів збройного конфлікту в Донецькій та Луганській областях та внутрішньо переміщених осіб у результаті конфлікту. Ми вивчаємо їхні думки щодо встановлення миру, їхні «червоні лінії» щодо компромісів у ході розв'язання конфлікту, а також досліджуємо, чи вважають вони себе здатними вплинути на майбутню долю Донецької та Луганської областей.

Зміцнення соціальних зв'язків значно впливає на забезпечення стійкості України

Конфлікт на території Донецької та Луганської областей має кілька рівнів. Стале врегулювання конфлікту залишатиметься недосяжним без певних політичних кроків Москви, на які Київ має мало впливу. Проте, Київ може створити соціальну базу всередині України, завдяки якій зусилля зі встановлення стійкого миру принесуть бажаний результат шойно з'явиться імпульс для ухвалення політичного рішення. Сьогодні ця база розбита на кілька груп і дедалі більше стає поляризованою, особливо стосовно врегулювання конфлікту.

Багато українців не згодні з умовами чинних домовленостей щодо врегулювання конфлікту, зокрема Мінських угод, які як національні, так і міжнародні зацікавлені

1 Міжнародна кризова група, «Конфлікт на українському Донбасі: візуальне пояснення», дата перегляду: 8 січня 2022 р., <https://www.crisisgroup.org/content/conflict-ukraines-donbas-visual-explainer>.

2 Марина Нагай, Ірина Ейхельсон і Максим Іелігулашвілі, «Конфлікт на Донбасі: Підведення підсумків розбудови миру», International Alert, серпень 2020 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/09/Ukraine-Donbas-Conflict-EN-2021.pdf>.

сторони вважають невідповідними для України.³ Постає запитання про те, на які поступки й компроміси варто піти для досягнення миру. Відповідь на нього може призвести до розколу населення. Зміцнення громадських зв'язків між цими протидіючими сторонами має бути пріоритетом. Це дозволить підвищити стійкість України перед російською дестабілізацією і закласти фундамент для довготривалого миру.⁴

Ті, хто найбільше постраждав від конфлікту, відіграють важливу роль у відновленні розірваних громадських зв'язків:⁵ багато літературних джерел свідчать про те, що результатом укладення мирних угод є встановлення більш стійкого миру в довгостроковій перспективі, якщо вони інклюзивні.⁶ «Інклюзивність» може вживатися щодо політично маргіналізованих груп або учасників конфлікту.⁷ Тому ми вивчаємо ставлення двох найбільш постраждалих груп: внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а саме 1,5 мільйона осіб, які вимушені були покинути непідконтрольні уряду України території, а також ветеранів конфлікту на Донбасі, що налічують не менше 400 000 осіб.⁸ В ході аналізу ми зосередилися на географічних районах, найбільш близьких до зони бойових дій, тобто на п'яти східних регіонах України: Харків, Дніпро, Запоріжжя, та (підконтрольні уряду України) території Донецької та Луганської областей.

Мета цього звіту – надати поглиблений аналіз позицій ВПО та ветеранів на Сході України щодо майбутнього Донбасу. Україна «не вибирала цю боротьбу»,⁹ але її вибір визначить її остаточне рішення. Сьогодні не припиняється розбудова миру серед населення, що проживає вздовж лінії розмежування між неконтрольованими та контрольованими урядом України територіями Донецької та Луганської областей. Це дослідження має на меті підтримати програми діалогу, надавши диференційовану

- 3 Володимир Василенко, «Захід не повинен нав'язувати Україні російський “мир”», Атлантична рада США, 15 серпня 2021 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-west-must-not-force-a-russian-peace-on-ukraine>. Дункан Аллан, «Мінська загадка: політика Заходу й війна Росії на Сході України», Чатем-Хаус, 22 травня 2020 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., <https://www.chathamhouse.org/2020/05/minsk-conundrum-western-policy-and-russias-war-eastern-ukraine>.
- 4 За інформацією Центру «Нова Європа», «Сценарії врегулювання конфлікту на Донбасі», 2020 р., дата перегляду: 8 січня 2022 р., http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Scenarios-Donbas_eng.pdf.
- 5 За даними Кластеру з питань захисту УВКБ ООН в Україні, реінтеграція ВПО і ветеранів є попередньою умовою примирення й розбудови миру в Україні. Кластер з питань захисту в Україні, «Розбудова миру й примирення в Україні», УВКБ ООН, травень 2018 р., https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/05/Peacebuilding-And-Reconciliation_Guidance-Note_Final-ENG-1.pdf.
- 6 Захіба Юсуф, «Забезпечення інклюзивності в контексті мирного перехідного періоду», Ресурси примирення, травень 2018 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Navigating_inclusion_in_peace_transitions_beyond_elite_bargains_Accord_Spotlight.pdf. Дезіре Нільссон, «Зміцнення миру: учасники громадянського суспільства в мирних угодах і стійкому миру», *International Interactions* 38, № 2 (2012): с. 243–266, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03050629.2012.659139>.
- 7 Андреас Хірблінгер і Дана Ландау, “Frauen an den Verhandlungstisch? Ja, aber nicht als Pflichtübung” (Жінки за столом переговорів? Так, але не як примус), PeaceLab, 4 травня 2020 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., <https://peaceclab.blog/2020/05/frauen-an-den-verhandlungstisch-ja-aber-nicht-als-pflichtuebung>.
- 8 Станом на березень 2021 р. 1 461 770 осіб було зареєстровано як ВПО. УВКБ ООН, «Регістрація внутрішнього переміщення», дата перегляду: 6 січня 2022 року, <https://www.unhcr.org/ua/en/resources/idp-dashboard>. Вони включають також ВПО з Криму. Не всі внутрішньо переміщені особи були зареєстровані належним чином (див. розділ 3В). Офіційних даних щодо загального числа ветеранів немає. Міністерство у справах ветеранів України повідомило про те, що у 2020 р. зареєстровано 400 000 ветеранів. Імовірно, це число зросло з тих пір. Юлія Фрідріх і Тереза Люткефенд, «Доваг тінь Донбасу», Глобальний інститут державної політики, 10 травня 2021 р., дата перегляду: 2 січня 2022 р., <https://www.gppi.net/2021/05/10/the-long-shadow-of-donbas>.
- 9 Міжнародна кризова група, «“Ми нікому не потрібні”: Відчуження цивільного населення на Сході України», 1 жовтня 2018 р., с. 27, дата перегляду: 3 січня 2022 р., <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/252-nobody-wants-us.pdf#page=1&zoom=auto,-82,842>.

картину зацікавлених груп на контрольованій урядом України стороні лінії розмежування. З цією метою ми провели інтерв'ю та опитування серед ветеранів, ВПО й загального населення на Сході України (за винятком неконтрольованих урядом України територій) в період із серпня по листопад 2021 року.

Розкол між групами стає дедалі глибшим через відмінність ролей у конфлікті

Ми стикаємося зі складною і протверезною ситуацією на сході України: необхідно займатися розв'язанням проблеми небезпечного розколу серед українців, що виник через різноманітність ролей у конфлікті та який дедалі глибшає на підконтрольних уряду територіях Східної України. ВПО й ветерани, а також загальне населення, яке проживає на Сході України, вважають, що політичне життя від них не залежить, не кажучи вже про врегулювання конфлікту. Представники громадянського суспільства та інші громадські організації формально не мають впливу на хід миротворчого процесу. Чинні ініціативи в галузі розбудови миру на загальному рівні не мають офіційного доступу до цього процесу. Групи, серед яких ми провели опитування, також глибоко не довіряють один одному. Ті, хто вважає себе дуже сильно або сильно постраждалими від конфлікту, не обов'язково поділяють схожі думки. Скоріше, вони мають більш стійкі позиції, які часом бувають діаметрально протилежними один до одного, коли постає питання про розв'язання конфлікту або погодження компромісу з цією метою.

Дослідження показує, що сприйняття українськими політиками й суспільством ветеранів і ВПО характеризується припущеннями, що не враховують певні нюанси, важливі для розуміння кожної з цих двох груп. Ветеранів часто сприймають як вето-гравців, які не підуть на жодний компроміс. Разом з тим, багато хто вважає ВПО аполітичними особами і, оскільки у більшості з них члени родини й друзі залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, деякі політичні діячі вбачають у них важливий канал комунікації з двома так званими «народними республіками».

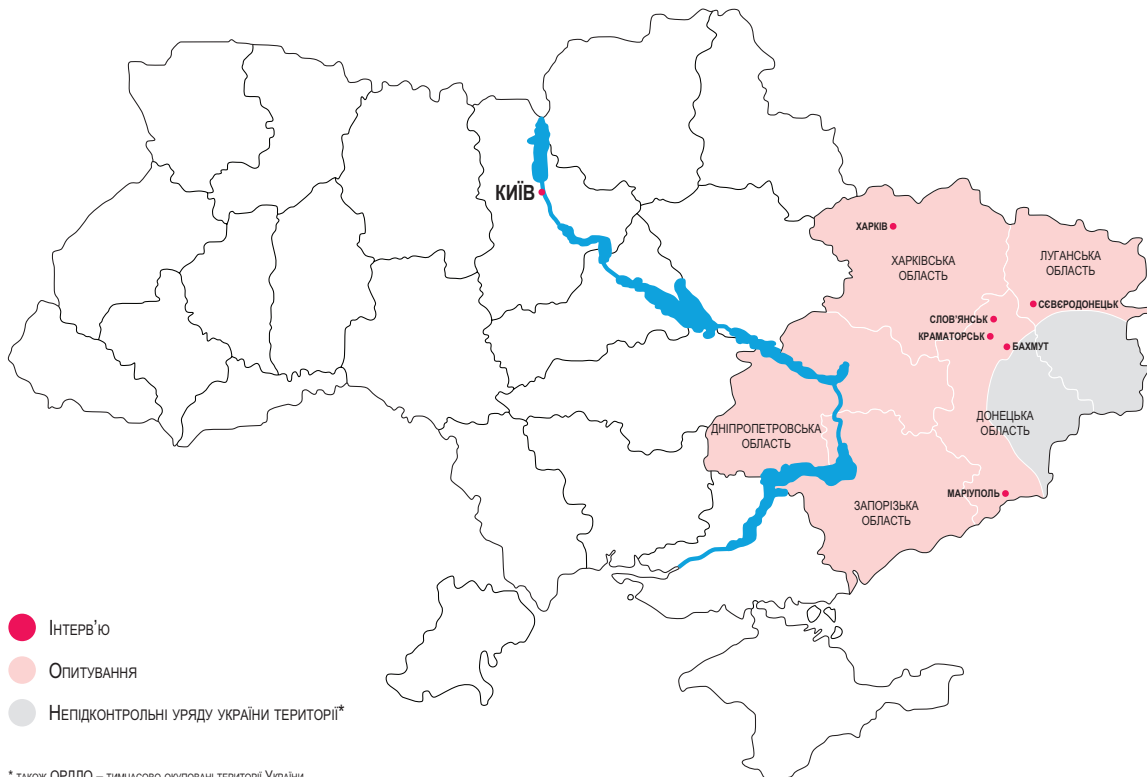
Жодне з припущень не показує правдиву картину повною мірою. Наприклад, з одного боку, більшість ветеранів на сході країни явно проти будь-яких поступок, а з другого – багато хто дуже по-різному ставиться до населення, що проживає на непідконтрольних уряду України територіях, а також існують різні точки зору щодо того, чи є збройний метод розв'язання конфлікту виправданим. ВПО, навпаки, мають спільну позицію й чітке прагнення досягти миру (майже) будь-якою ціною. Наше дослідження показує, що ця готовність йти на компроміси заради миру серед ВПО спричинена цілою низкою факторів, з яких бажання припинити військові дії заради безпеки своїх родин, ймовірно, є найсильнішим.

Після пояснення методології нашого дослідження ми розглянемо динаміку, що лежить в основі мирного процесу, проаналізувавши літературні джерела та особисті бесіди (Розділ II). Далі ми представимо і проаналізуємо результати проведених нами опитувань та інтерв'ю (Розділ III), перш ніж зробити висновок і викласти рекомендації для українських і міжнародних зацікавлених сторін.

Дослідження відносин ВПО та ветеранів на Сході України

Ми застосували змішані методи дослідження, щоб з'ясувати ставлення, виявити «червоні лінії» та можливості політичної участі двох зацікавлених сторін, в результаті чого зіставили їх із загальним населенням, що проживає на Сході України. Ми провели якісні інтерв'ю в Харківській області й на підконтрольних уряду України територіях Луганської та Донецької областей, а також кількісні опитування в Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях і на підконтрольних уряду України територіях Донецької і Луганської областей.¹⁰ Провівши якісні інтерв'ю з членами всіх груп на початковому етапі, ми включили різні позиції зацікавлених сторін, які постраждали від конфлікту, розробивши необхідні запитання й варіанти відповідей для проведення опитування.¹¹ Крім інтерв'ю та опитувань ми здійснили огляд літератури та провели експертні опитування міжнародних фахівців.

Рисунок 1: Карта України

10 Оскільки офіційних баз даних про ВПО й ветеранів, зареєстрованих в регіонах, не існує, необхідно було встановити особу кожного з них окремо. Щоб забезпечити репрезентативність вибірки, особливо щодо ветеранів, ми залучили респондентів із Дніпропетровської та Запорізької областей, які на думку деяких осіб є частиною Східної України.

11 Роджер Мак Гінті та Паміна Фірчоу, «Щоденні показники мирного процесу: врахування думки місцевих жителів за допомогою опитувань», Shared Space (листопад 2014 р.): с. 33–39, <https://www.community-relations.org.uk/sites/crc/files/media-files/Shared%20Space%2018%20Everyday-Peace-Indicators-Capturing-local-voices-through-surveys.pdf>.

Рисунок 2: Донецька і Луганська область

У період із серпня по листопад 2021 року ми провели 29 напівструктурованих інтерв'ю з 31 членом відповідних груп зацікавлених сторін у Харкові, Северодонецьку, Слов'янську та Краматорську, а також дистанційно в Бахмуті, Маріуполі та Києві.¹² Ми прагнули створити пул респондентів інтерв'ю з різних регіонів та з різним соціально-економічним статусом, різної статі та з різними індивідуальними ролями в конфлікті. Місцевий спеціаліст що володіє глибокими знаннями й досвідом роботи з темою конфлікту на Донбасі, допоміг нам відібрати респондентів інтерв'ю, перекласти й проаналізувати отримані результати. Ми застосували метод «снігової кулі» для відбору респондентів. Оскільки ми в основному спілкувалися з людьми, які займалися підтримкою свого місцевого населення, наша вибірка зміщена в бік цієї політично активної групи. Багато хто з неї був активістом під час Євромайдану в 2014 році, при цьому звичайні громадяни становили меншість респондентів.

12 Ми провели 29 напівструктурованих інтерв'ю, два з яких з двома респондентами. До вибірки респондентів інтерв'ю увійшло 14 жінок і 17 чоловіків, серед яких ветерани (всі вони також були переміщені з непідконтрольних уряду України територій); ВПО; службові особи місцевих та центральних органів державної влади, що є представниками Міністерства у справах ветеранів України і Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України; члени парламенту України; активісти і співробітники організацій громадянського суспільства; місцеві жителі міст підконтрольних уряду України територій; дослідники; і співробітники міжнародних неурядових організацій. Ми також провели 17 експертних опитувань із офіційними представниками міжнародних організацій, українськими урядовцями та міжнародними фахівцями.

Щоб збалансувати цю динаміку, ми розробили репрезентативне кількісне опитування. Соціологічні служби Центру Разумкова у м. Київ провели опитування загального населення, що проживає в Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій і (підконтрольних уряду України) Донецькій і Луганській областях, за допомогою комп'ютерної системи телефонного опитування (САТІ) і загалом охопили 1020 респондентів.¹³ Щоб отримати репрезентативні вибірки з числа ВПО й ветеранів, які проживають в одних і тих же регіонах, Центром Разумкова застосовано метод особистого інтерв'ю («віч-на-віч»). Загалом опитано 401 ветеран конфлікту на Донбасі¹⁴ і 420 ВПО.¹⁵ Гендерний розподіл у вибірках з числа ветеранів та ВПО загалом відповідає пропорціям зареєстрованих ветеранів¹⁶ і ВПО чоловічої і жіночої статі.¹⁷ Структуру опитування було розроблено таким чином, щоб воно було репрезентативним для Східної України в цілому. Таким чином, зробити висновки про окремі області неможливо, оскільки існує значна різниця в регіональному розподілі між трьома вибірками, частково пов'язана з відмінностями в регіональному розподілі груп зацікавлених сторін відповідно до офіційних даних.¹⁸ Центром Разумкова проведено опитування в період із жовтня по листопад 2021 року. Щоб підвищити рівень надійності порівнянь наших даних, опитування включало 27 закритих питань і 7 демографічних показників.

Найбільш важливим обмеженням для нашого дослідження було те, що з практичних, логістичних та безпекових міркувань не було можливості проводити польові дослідження на непідконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей. Крім того, попри те, що опитування були складені як репрезентативні, збір фактичних даних про ставлення та досвід людей, постраждалих від конфлікту, залишається складним завданням. На точність відповідей респондентів може вплинути як упередження щодо соціальної бажаності, так¹⁹ і психологічна травма.²⁰ Респонденти зазначили, що цивільні особи та ВПО можуть особливо неохоче висловлювати свою думку іноземцям через страх переслідувань. Зважаючи

13 Центром Разумкова проведено опитування загального населення в період з 20 по 26 жовтня. Вибірка включала 44,7 відсотка чоловіків і 55,3 відсотка жінок і мала такий регіональний розподіл: Дніпропетровська – 33,5 відсотка, Донецька – 16,3 відсотки, Запорізька – 17,3 відсотки, Луганська – 6,7 відсотка, Харківська – 27,4 відсотки. Теоретична похибка вибірки не перевищує 3,2 відсотки з імовірністю 0,95.

14 Центром Разумкова проведено опитування ветеранів у період з 1 по 29 листопада. Вибірка включала 92,8 відсотка чоловіків і 7,2 відсотки жінок. Вибірка мала такий регіональний розподіл: Дніпропетровська – 22,4 відсотки; Донецька – 21,7 відсотка; Запорізька – 20,4 відсотки; Луганська – 6,2 відсотки; Харківська – 29,2 відсотки.

15 Центром Разумкова проведено опитування ВПО в період з 1 по 21 листопада. Вибірка за ВПО включала 36,8 відсотка чоловіків і 63,2 відсотки жінок. Вибірка мала такий регіональний розподіл: Дніпропетровська – 4,8 відсотка; Донецька – 47,6 відсотка; Запорізька – 5 відсотки; Луганська – 25,5 відсотка; Харківська – 17,1 відсотка.

16 «Згідно з офіційними даними Міністерства у справах ветеранів, частка ветеранів жіночої статі становить 4%». IREX, «Методологія опитування в межах Програми реінтеграції ветеранів», 14 липня 2021 р., дата перегляду: 3 січня 2022 р., <https://www.irex.org/sites/default/files/1%20Veterans%E2%80%99%20Reintegration%20Survey%20Methodology.pdf>.

17 За даними УВКБ ООН, 58,56 відсотка зареєстрованих ВПО становлять жінки і 41,44 відсотки – чоловіки.

18 Вибірка за ВПО значною мірою відповідає розподілу ВПО на Сході України, за даними УВКБ ООН «Рестрація внутрішнього переміщення».

19 Крістін Ек, «Дослідження в конфліктних і постконфліктних суспільствах» (“Survey Research in Conflict and Post-conflict Societies.”), «Процеси дослідження проблем миру» (Understanding Peace Research), ред. Крістін Хоглунд і Магнус Оберг, Лондон: Routledge, 2011 р., <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203828557-19/survey-research-conflict-post-conflict-societies-kristine-eck>.

20 Івонна Кюстерс, «Наративні інтерв'ю», Вісбаден: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

на нестабільну ситуацію в галузі безпеки, цивільні особи, схоже, побоюються, що будь-яка заява може бути використана проти них у разі повторного захоплення влади сепаратистами. ВПО часто бояться за свої родини, які залишилися жити на непідконтрольних уряду України територіях. Попри нашу гарантію анонімності для респондентів, варто пам'ятати про ці складні обставини.

Проте, завдяки триангуляції кількісних даних опитування з результатами якісних інтерв'ю ми впевнені, що виявили нові емпіричні дані, за підставі яких ми можемо робити дещо узагальнені висновки, достатньою мірою обумовлені контекстом.

Суть проблеми

Ізольований і Спірний Мирний Процес Віддаляє Українців Від Розв'язання Конфлікту

Аналітики виокремлюють, принаймні, три сторони конфлікту на Донбасі: геополітичне протистояння між Росією і «Заходом», запекла боротьба між Росією і Україною за суверенітет України, а також розбіжності думок українських громадян з приводу ідентичності України й майбутнього політичного курсу.²¹ Ці різні рівні конфлікту взаємодіють один з одним і одночасно перешкоджають їх врегулюванню. У цьому розділі розглянуто три найбільш важливих питання, пов'язаних із ключовими проблемами, на яких наголошено в цьому звіті: по-перше, майже повсюдне оскарження Мінських угод в Україні, що робить будь-яке обговорення «компромісу» глибоко непопулярним. По-друге, заперечення Росією своєї участі в конфлікті й наполегливі вимоги, щоб Україна сіла за стіл переговорів із сепаратистами, що унеможлиблює більш активне застосування підходу «знизу вгору» в контексті мирного процесу. По-третє, і зважаючи на перші два аргументи, про український уряд склалося враження, що масштабні демонстрації, які спрямовані на підтримку безкомпромісних рішень і не враховують різні позиції всього населення, є єдиним способом вплинути на мирний процес.

Мінські угоди: глибоко непопулярний, але поки що «безальтернативний» варіант

Попри те, що для підписання Мінських угод у вересні 2014 р. і лютому 2015 р. знадобилося докласти титанічних зусиль, аби розв'язати конфлікт на Донбасі дипломатичним шляхом, українські політичні кола й широка громадськість доволі серйозно критикують ці угоди.²² Дехто вже довгий час вважає їх мертвими, ну або майже мертвими.²³

21 Джон О'лафлін, Гвендолін Сассе, Джерард Тоал і Крістін М. Бакке, «Нове дослідження українсько-російського конфлікту виявляє глибокі розбіжності в поглядах щодо ситуації на Донбасі», *The Washington Post*, 12 лютого 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.washingtonpost.com/politics/2021/02/12/new-survey-ukraine-russia-conflict-finds-deeply-divided-views-contested-donbas-region/>.

22 Щонайменше 50 відсотків українських респондентів не згодні з положеннями Мінських угод, включеними до цього опитування 2021 року. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Від Парижа до Женевы», 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://dif.org.ua/uploads/pdf/132804204260c508b02114a6.06800185.pdf>.

23 Майкл Кіммедж і Бруно Лете «Мінський процес щодо Східної України пішов у небуття чи зайшов у глухий кут?» Німецький фонд Маршалла, дата перегляду: 10 січня 2022 р., <https://www.gmfus.org/news/minsk-process-eastern-ukraine-dead-or-deadlocked>.

Мінські угоди

Лідери Франції, Німеччини, Росії та України, так звана «Нормандська четвірка», підписали перші Мінські угоди (Мінський протокол або Мінськ I) 5 вересня 2014 р. і ухвалили «Комплекс заходів із виконання Мінських угод» (Мінськ II) 12 лютого 2015 р.

Умови Мінська I передбачають федералізацію України, розробку закону про особливий статус Донбасу, амністію для тих, хто брав участь у сепаратистських заходах, а також проведення дострокових місцевих виборів – всі ці положення є спірними й дотепер.²⁴ У Мінську II детально роз'яснено умови Мінська I, зокрема, вказано, що наділення певних районів Донецької та Луганської областей «особливим статусом» передбачає право на мовне самовизначення, право створювати місцеві ополчення й можливість поглиблення співпраці між цими районами й Росією.

Аналітики майже одностайно сходяться на тому, що повне дотримання Мінських угод відповідає політичним інтересам Росії,²⁵ почасти тому, що військове втручання Росії загнало Україну в кут під час підписання обох угод.²⁶ Український уряд і значна частина населення вважають ці угоди серйозним посяганням на їхній суверенітет, що ставить під загрозу політичне майбутнє України.

Ті, хто виступає проти Мінських угод в Україні, побоюються, що повне виконання їхніх положень шляхом федералізації закріпить російське право вето в конституції країни. Через це виникає потреба ще раз дослідити, чи вимагатиме незадоволена Росія більшого від України, навіть якщо та виконуватиме Мінські угоди.²⁷

Ці суперечки навколо Мінських угод практично унеможливають їх виконання з політичної точки зору. Таким чином, Україна відійшла від їх реалізації, як на словах,

24 Сабіне Фішер, «Конфлікт на Донбасі», Німецький інститут міжнародних відносин і безпеки, квітень 2019 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., https://www.swp-berlin.org/publications/products/research_papers/2019RP05_fhs.pdf.

25 Василенко, «Захід не повинен нав'язувати Україні російський “мир”» і Аллан, «Мінська загадка: політика Заходу й війна Росії на Сході України».

26 В'ячеслав Шрамович, «Найбільш смертоносний день в Україні: Бої за Іловайськ, серпень 2014 року», BBC, 29 серпня 2019 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-49426724>; Forensic Architecture «Бої за Іловайськ», Forensic Architecture, дата останнього оновлення невідома, дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://forensic-architecture.org/investigation/the-battle-of-ilovaisk>; Оксана Гриценко, «Тисячі російських солдатів воювали в Іловайську, близько сотні загинули там», Kyiv Post, 6 квітня 2018 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.kyivpost.com/thousands-russian-soldiers-fought-ilovaisk-around-hundred-killed>.

27 Даніель Шеліговські, «Мінські угоди ніколи не принесуть мир в Україну», Центр аналізу європейської політики (СЕРА), 24 листопада 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://cepa.org/minsk-deals-will-never-bring-peace-to-ukraine>.

так і на практиці.²⁸ Тим часом Росія, задоволена положеннями угод, стверджує, що не підпише жодної іншої угоди. Росія проявляє все більше нетерпіння до українського уряду за невиконання угод, та водночас Москва продовжує порушувати умови самих угод і не відводить важке озброєння зі Сходу України,²⁹ не кажучи вже про тривалу присутність іноземних (російських) ворожих бойовиків³⁰ і роздачі російських паспортів мешканцям непідконтрольних уряду України територій.³¹ А проте режим припинення вогню порушують щодня,³² і на момент написання цього звіту майбутнє конфлікту залишається абсолютно невизначеним.³³

Представник українського уряду сказав нам, що «ви не можете торгувати миром: він або є, або його немає».³⁴ Це точно описує дуже поширене в Україні ставлення до поступок або компромісів.³⁵ Україна може опинитися в не вигідному становищі як через спроби врегулювання конфлікту, так і через збереження статус-кво, оскільки тривалий конфлікт вигідний для Росії у її прагненні зберегти вплив у регіоні і по всій території України. Таким чином, хоча Мінські угоди, безумовно, виявилися найбільш всеосяжними домовленостями і запропонували заходи встановлення миру, їхні недоліки й слабкі місця сприяли збереженню насильницького статус-кво.

Нерівний доступ до офіційних переговорів

Серйозною проблемою для мирного процесу є офіційне заперечення російським урядом, попри численні докази, своєї причетності до збройного конфлікту на Донбасі. Російська військова техніка, «добровольці», приватні військові компанії та регулярні підрозділи були і залишаються вирішальними для продовження збройного конфлікту,³⁶ і підтримка Росією так званих Донецької та Луганської «народних

-
- 28 Андріан Прокіп, «Виконання Мінських угод – це російський Троянський кінь для України, але є третій шлях», Міжнародний науковий центр імені Вудро Вільсона, 7 грудня 2021 р., дата перегляду: 4 січня, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/implementing-minsk-agreements-would-pose-russian-trojan-horse-ukraine-third-way>.
- 29 Згідно зі звітами Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ «Тенденції та спостереження» за 2021 рік, на «збройні формування» припадає понад 78 відсотків порушень режиму припинення вогню, а в період із січня по березень 2021 року – цілих 95 відсотків. ОБСЄ, «Тенденції та спостереження», Спеціальна моніторингова місія в Україні, 2021 рік, дата перегляду: 4 січня 2022 р.: січень–березень 2021 р., <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/485372.pdf>; квітень–червень 2021 р., <https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/495778.pdf>; і липень–вересень 2021 р., <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/504538.pdf>.
- 30 Том Парфїтт, «Російським солдатам заборонено користуватися смартфонами через ризик шпигунства», The Times, 20 лютого 2019 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р. <https://www.thetimes.co.uk/article/russian-soldiers-face-smartphone-ban-over-spying-fears-s6lb327zq>.
- 31 Фабіан Буркхардт, «Російська “паспортизація” Донбасу», Німецький інститут міжнародних відносин і безпеки, серпень 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020C41>.
- 32 Щоденні звіти Спеціальної моніторингової місії: ОБСЄ, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine>.
- 33 Пол Кірбі: «Чи готується Росія до вторгнення в Україну? Інші питання», BBC, 10 січня 2022 р., дата перегляду: 10 січня 2022 р., <https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589>.
- 34 Інтерв'ю з представником уряду, Київ, вересень 2021 р.
- 35 Див., наприклад, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Від Парижа до Женєви».
- 36 Серед інших джерел див.: Дослідники зброї конфліктів («Conflict Armament Research»), «Зброя війни в Україні», Листопад 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.conflictarm.com/reports/weapons-of-the-war-in-ukraine>; Forensic Architecture «Бої за Іловайськ». Кілька російських чиновників, зокрема й президент, публічно визнали певну форму причетності до конфлікту. Шон Уокер, «Путін вперше визнає військову російську присутність в Україні», The Guardian, 17 грудня 2015 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/17/vladimir-putin-admits-russian-military-presence-ukraine>; Пітер Дікінсон, «Російський депутат викрив велику брехню Путіна про війну на Донбасі», Атлантична рада США, 2 листопада 2021 р., дата перегляду: 04 січня 2022 р., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-ukraine-war-russian-mp-recalls-efforts-to-push-civil-war-myth>.

республік» (ДНР і ЛНР) відіграє важливу роль для їхнього виживання.³⁷ Через те, що Росія заперечує факт своєї участі, будь-який процес врегулювання конфлікту стає безнадійним і навряд чи закінчиться успішно. Українські представники припускають, що Росія та бойовики на непідконтрольних уряду України територіях вдаються до заходів зміцнення довіри, що ґрунтуються на взаємності, зокрема на розведенні сил і режимі припинення вогню, «щоб встановити певну рівність між Києвом і [так званими ДНР і ЛНР]». ³⁸ В результаті, частина українського суспільства бачить кожен крок у напрямку миру як крок до визнання непідконтрольних уряду України територій, і, відповідно, до перемоги Росії.³⁹ З усіх цих причин усталені формати переговорів зайшли в глухий кут.

Формати переговорів

З початку конфлікту в 2014 році було створено нормандський формат, до складу якого увійшла Франція, Німеччина, Росія і Україна для ведення політичних переговорів на високому рівні щодо врегулювання конфлікту. Остання зустріч формату відбулася в 2019 році і зараз, на момент написання звіту, обговорення щодо включення інших зацікавлених сторін, як-от Сполученого Королівства або Сполучених Штатів Америки відновилися.⁴⁰

Тристороння контактна група (ТКГ) була створена в 2014 році як додатковий механізм урегулювання конфлікту,⁴¹ що діє під керівництвом ОБСЄ. Представники України й Росії, а також так званих ДНР і ЛНР (хоча і не як офіційні делегації)⁴² зустрічаються приблизно кожні два тижні в чотирьох робочих групах ТКГ для обговорення безпекових, політичних, економічних і гуманітарних питань.⁴³ Попри те, що вони безсумнівно є постійною сполучною ланкою між сторонами конфлікту, діяльність робочих груп ТКГ не дала практично жодних результатів.⁴⁴

37 Костянтин Скоркін, «Розділай і володарюй: що чекає ДНР і ЛНР?», 16 березня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://carnegiemoscow.org/commentary/84089>.

38 Міжнародна кризова група, «Мир в Україні (II): новий підхід до розведення сил», 3 серпня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/260-peace-ukraine-ii-new-approach-disengagement>.

39 Марина Нагай, Ірина Ейхельсон і Максим Ієлігулашвілі, «Конфлікт на Донбасі: Підведення підсумків розбудови миру».

40 Наталі Точчі, «Європа не бере участі у конфлікті в Україні – і не повинна», 11 січня 2022 р., дата перегляду: 19 січня 2022 р., <https://www.politico.eu/article/europe-ukraine-us-russia-diplomacy-normandy-format>.

41 Анна Хесс Саргсян, «Складнощі мирного процесу в Україні», Швейцарська вища технічна школа Цюріха, квітень 2019 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse243-EN.pdf>.

42 «Дискусії робочих груп є єдиним форматом комунікації представників Києва і непідконтрольних уряду України територій». У роботі Анни Хесс Саргсян «Складнощі мирного процесу в Україні».

43 Фішер, «Конфлікт на Донбасі».

44 Там же.

Минулі спроби врахувати інтереси громадянського суспільства призвели до зворотних результатів

Будь-які заходи, що можуть наблизити ТКГ до розуміння невдоволення мешканців зони конфлікту, і, таким чином, пом'якшити вплив конфлікту на них, є вкрай суперечливими, і такі ініціативи зазвичай не вдається реалізувати з політичних причин. Наприклад, у березні 2020 року план створення «консультативної ради» у складі ТКГ, платформи для обговорення громадянських позицій, що не впливатиме на хід переговорів, став предметом бурхливого обговорення. План передбачав, що десять представників України і десять представників так званих Донецької та Луганської народних республік зможуть безпосередньо взаємодіяти. Це викликало суспільний резонанс в Україні і з боку міжнародних експертів.⁴⁵ Здебільшого критика полягала в тому, що прямі переговори з представниками непідконтрольних уряду України територій, навіть на неофіційному рівні в межах консультативного органу, є визнанням претензій так званих ДНР і ЛНР на статус держав. Український уряд не підписав цей план.⁴⁶

Часом ТКГ більше схожа на політичну шараду, ніж на серйозну спробу врегулювання конфлікту. Після невдалої спроби створити консультативну раду, український уряд експериментально включив до своєї делегації в червні 2020 двох ВПО, які мали б представляти інтереси жителів Донецької та Луганської областей з українського боку.⁴⁷ Росія скористалася залученням постраждалих осіб і запросила до своєї делегації в ТКГ Майю Пирогову, колишню голову Міністерства інформації так званої ДНР, яка у 2018 році була засуджена українським судом за терористичну діяльність.⁴⁸ Щойно вона увійшла до віртуальної (через обмеження COVID-19) кімнати переговорів, українська делегація негайно покинула засідання на знак протесту. Спочатку політична робоча група, а потім і гуманітарна робоча група, коли Пирогова приєдналася до неї, не могли зібратися протягом декількох місяців. Тепер, за словами міжнародних учасників процесу, українська делегація погоджується брати участь у переговорах лише за умови, якщо камера Пирогової буде вимкнена.

Більш масштабні громадські ініціативи з розбудови миру стикаються з аналогічними проблемами і ще не дали бажаних результатів. «Національна платформа примирення та єдності» стала прикладом погано спланованої кампанії, ініційованої Сергієм Сивохо, тодішнім радником секретаря Ради національної безпеки і оборони України, який у минулому був актором. Метою кампанії було налагодження

45 Пітер Дікінсон, «Україна готова до діалогу з російським керівництвом республік» Атлантична рада США, 14 березня 2020, дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-agrees-to-dialogue-with-russian-led-republics>; Володимир Сокоп, «У Києва з'явився алібі, щоб відступити від плану Козака і Єрмака щодо Донбасу» Джеймстаунський фонд, 26 березня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://jamestown.org/program/kyiv-finds-an-alibi-to-step-back-from-kozak-yermak-plan-on-donbas>.

46 Сокоп, «У Києва з'явився алібі, щоб відступити від плану Козака і Єрмака щодо Донбасу».

47 Українська правда, «Офіс президента запросив у ТКГ журналістів із Донбасу», 9 червня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/news/2020/06/9/7254935>.

48 Євгенія Луценко, «Україна вийшла з переговорів у політичній підгрупі у ТКГ через «експерта» від бойовиків», Кравчук, «Громадське», 4 квітня 2021 р. дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://hromadske.ua/ru/posts/ukraina-vyshla-iz-peregovorov-v-politicheskoy-podgruppe-v-tkg-iz-za-eksperta-ot-boevikov-kravchuk>; Юрій Лапаєв, «Ескаляція конфлікту: політичні причини відновлення бойових дій на Донбасі», 24 березня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://jamestown.org/program/turning-up-the-conflict-dial-the-political-reasons-behind-the-resumed-fighting-in-donbas>.

широкомасштабного діалогу між цивільними особами як з підконтрольних, так і з невідконтрольних уряду України територій.⁴⁹ Критики нарікали на те, що платформа надмірно зосереджена на внутрішніх аспектах конфлікту в Україні, відволікаючи увагу від ролі Росії як агресора і сторони конфлікту. Під час запуску платформи члени української праворадикальної партії «Національний корпус» за участі ветеранів полку «Азов»,⁵⁰ зірвали презентацію, зламавши стенд і штовхнувши Сивохо на землю.⁵¹ П'ятнадцять осіб було заарештовано, і трохи згодом у тому ж місяці Сивохо звільнили з посади радника.⁵² Одним із висновків цього інциденту стало те, що проведення національного форуму для обговорення майбутнього Донбасу вимагає ретельної підготовки і чітко сформульованих намірів і обмежень.⁵³

«Червоні лінії» на плакатах мітингувальників

Також бракує формального механізму для участі громадянського суспільства в політичних переговорах високого рівня в «нормандському форматі». Однак під час останніх переговорів у «нормандському форматі» в 2019 році спалахнули протести після того, як український уряд ухвалив кілька умов для виконання Мінських угод. Наприклад, Київ узяв участь у заходах зміцнення довіри, зокрема у великому обміні полоненими і в укладенні угоди про розведення сил у Золотому і Петровському на лінії розмежування.⁵⁴ Дії президента України Зеленського щодо виконання своєї передвибірчої обіцянки «припинити війну на Донбасі» виявили певні соціальні розколи й політичні розбіжності щодо майбутнього Донбасу.⁵⁵

Ці розколи стали очевидними, коли «еклектичне об'єднання опозиційних партій, громадських активістів, ветеранів війни на Донбасі та кількох праворадикальних

49 Новое время, «Платформа примирення з Донбасом: що відомо про нову ініціативу Сергія Сивохо і чому про неї сперечаються», 18 лютого 2020 р., дата перегляду: 10 січня 2022 р., <https://nv.ua/ukraine/politics/platforma-primireniya-s-donbassom-iniciativa-sivocho-novosti-ukrainy-50070855.html>.

50 Полк «Азов» був заснований як добровільний батальйон у 2014 році, і з самого початку став праворадикальною організацією. У 2016 полком Азов створено політичну партію «Національний корпус». Майкл Колборн, «Про праворадикалів, що ненавидять Кремль», Foreign Policy, 17 Квітня 2019 р., дата перегляду: 26 листопада 2020 р., <https://foreignpolicy.com/2019/04/17/theres-one-far-right-movement-that-hates-the-kremlin-azov-ukraine-biletsky-nouvelle-droite-venner>.

51 Українська правда, «Ветерани Азова штовхнули Сивохо на підлогу і зірвали його презентацію», 12 березня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/03/12/7243324/>; Радіо Вільна Європа/Радіо Свобода, «Українські націоналісти зірвали презентацію Національної платформи примирення на Сході», 12 березня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.rferl.org/a/ukrainian-nationalists-disrupt-peace-presentation-on-war-in-east/30484359.html>.

52 Українська правда, «Сивохо звільнили з РНБО», 30 березня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/03/30/7245718/>. Наразі платформа діє без офіційної підтримки як здебільшого маловідомий «громадський рух» на чолі з Сивохо. «Національна платформа примирення та єдності», дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.nppe.org.ua/en-gb>.

53 Юлія Тищенко, «Якою має бути національна діалогова платформа: висновки історії з Сивохо», Українська правда, 20 березня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2020/03/20/7244333>.

54 Міжнародна кризова група, «Мир в Україні (II): новий підхід до розведення сил».

55 Сесіль Дрюе, Анна Хесс, Юлія Каплан, Валентина Череватенко, «Мінський процес: громадське сприйняття та наративи», ОБСЕ Insights 2020, ред. Інститут досліджень миру і політики безпеки Гамбурзького університету (2020): с. 113–128, дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783748922339-08/the-minsk-process-societal-perceptions-and-narratives?page=1>.

угруповань»⁵⁶ ініціювало рух із гаслом «Ні капітуляції!»⁵⁷ перед зустріччю нормандського формату в грудні 2019 року. Рух об'єднав кілька тисяч людей у Києві. Мітингувальники оголосили «червоні лінії», які український уряд не повинен порушувати у своїх переговорах. Однак дані опитувань показують, що тільки 20 відсотків українців підтримали ці протести, тоді як 41 відсоток висловився проти.⁵⁸ При цьому, однією з найважливіших «червоних ліній» протестувальників була так звана «формула Штайнмаєра», пропозиція визначити послідовність місцевих виборів, а також ухвалити закон «Про особливий статус Донбасу» і закон «Про засади реінтеграції тимчасово невідконтрольних територій України». Однак дані опитувань показують, що більшість опитаного загального населення України, зокрема дві третини, не висловилися щодо цієї пропозиції.⁵⁹

Зрештою, спроба президента Зеленського врегулювати конфлікт провалилася, як і всі попередні спроби – з багатьох причин.⁶⁰ Однак протестувальникам у Києві здалося, що саме через них «офіційну позицію України [було] змінено, щоб зробити заходи безпеки ... пріоритетним напрямком дій, залишивши розгортання процесу постконфліктної реінтеграції Донбасу на другому плані».⁶¹ Зважаючи на те, що громадський тиск з боку праворадикалів і ветеранів став рушійною силою для рішення уряду ввести економічну блокаду тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей у 2017 році,⁶² складається враження, що певні групи суспільства можуть нав'язувати уряду «червоні лінії», в той час як⁶³ час як інші не можуть. У будь-якому разі, ця ситуація показує, що внутрішня цільова аудиторія президента Зеленського далека від єдності в бажаному курсі з припинення конфлікту на Донбасі.⁶⁴

Переговори не враховують щоденних турбот найбільш постраждалих від конфлікту

Все це є прикладом того, що коли мова заходить про реінтеграцію Донбасу, українські політики балансують на тонкому канаті. Залучення постраждалих від конфлікту осіб

56 Оріся Луцевич та Ганна Шелест, «Життя в умовах небезпеки: українці під час збройних конфліктів та пандемії», Фонд ім. Гайнріха Бюлля, листопад 2020 р., с. 18, дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://ua.boell.org/index.php/en/2020/12/24/living-insecurity-ukrainians-times-armed-conflict-and-pandemic>.

57 Дізнайтеся більше про «Рух Опору Капітуляції» на сайті <https://rok.org.ua>.

58 Дані опитувань також показують, що 22 відсотки респондентів мали дуже мало інформації про вимоги мітингувальників, а 10 відсотків взагалі не знали про протести. Київський міжнародний інститут соціології, «Ставлення українців до політики, оцінка діяльності органів влади та актуальних подій», прес-реліз, 14 жовтня 2019 р., дата перегляду: 2 лютого 2022 р., <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=898&page=1>.

59 Соціологічна група «Рейтинг», «Ставлення українців до вирішення питання окупованих територій», 2 жовтня 2019 р., дата перегляду: 10 січня 2022 р., https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/otnoshenie_ukraincev_k_resheniyu_voprosa_okkupirovannyh_territoriy.html.

60 Тарас Кузіо, «Війна в Європі не призведе до миру», Федеральна академія з питань політики безпеки, 2019 р., дата перегляду: 2 лютого 2022 р., https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2019_14.pdf.

61 Луцевич і Шелест, «Життя в умовах небезпеки: українці під час збройних конфліктів та пандемії».

62 Фішер, «Конфлікт на Донбасі».

63 Поряд з тим, що найактивнішими мітингувальниками акції «Ні капітуляції!» в 2019 р. були праворадикальні угруповання, головні безкомпромісні вимоги цих протестів резонували з вимогами частини українського суспільства, яка є значно більшою за цю групу радикалів. Див, наприклад, Фрідріх і Люткефенд, «Довга тінь Донбасу».

64 Кетрін Куїнн-Джадж, «Мир в Україні: обіцянка, яку ще належить виконати», Міжнародна кризова група, 17 квітня 2020 р., дата перегляду: 2 лютого 2022 р., <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/peace-ukraine-promise-yet-be-kept>.

до переговорів на офіційному рівні було практично неможливим. Це не дає українцям відчуття, що вони мають право голосу щодо майбутньої долі Донбасу. Масштабні демонстрації, мабуть, є єдиним способом донести свою позицію. Це відмінна ознака громадянської активності⁶⁵, що не враховує головного – така активність, у результаті, вигідна лише найгучнішим і найрадикальнішим формуванням. Такі формування не представляють інтереси усіх сторін конфлікту. Саме тому зараз про врегулювання конфлікту «здебільшого говорять на кухнях за вечерею»,⁶⁶ якщо взагалі говорять.

За таких надзвичайно напружених обставин необхідно спрямувати численні локальні ініціативи з розбудови миру на вирішення повсякденних проблем і підтримання діалогу через лінію розмежування (CCL).⁶⁷ Хоча ці ініціативи тривають з початку конфлікту, вони безпосередньо не пов'язані з офіційними мирними процесами. Натомість урядові органи, що фінансують такі ініціативи, публікують їх результати у неофіційних джерелах.⁶⁸ У такий спосіб досить непросто описати їх за допомогою статей із суперечливим змістом. Водночас такий підхід віддаляє людей від мирного процесу.

У результаті проведених нами інтерв'ю та опитувань з'ясувалося, що всі ці обмеження, зокрема механізм врегулювання конфлікту, основні положення якого стали предметом бурхливих суперечок, а також переговори, що здебільшого не враховують інтереси людей, які постраждали від конфлікту, впливають на позиції ветеранів і ВПО, які проживають на Сході України. Ми розкриємо й проаналізуємо ці позиції у наступному розділі.

65 Луцевич і Шелест, «Життя в умовах небезпеки: українці під час збройних конфліктів та пандемії».

66 Марина Нагай, Ірина Ейхельсон і Максим Ієлігулашвілі, «Конфлікт на Донбасі: Підведення підсумків розбудови миру».

67 Прикладом таких діалогів є проєкт «Жіночі ініціативи за мир на Донбасі» (<https://www.owen-berlin.de/projekte/wipd.php>), незалежна міжнародна платформа громадянського суспільства CivilM+ (<https://civilmplus.org/en>) і діалоги за кількома напрямками за підтримки «Центру гуманітарного діалогу» (<https://www.hdcentre.org/activities/ukraine>).

68 Анонімний автор, «Маленькі кроки вздовж лінії розмежування: місцеві підходи до встановлення миру на Донбасі», PeaceLab, 9 жовтня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://peacelab.blog/2020/10/small-steps-along-the-contact-line-local-approaches-to-peace-in-donbas>.

Проблема Сходу України

Об'єднані Відчуженням, Розділені Конфліктом

Як результати опитування, так і результати інтерв'ю показали, що не існує «єдиної» думки всіх жителів Східної України щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. З огляду на те, що населення регіону більш схильне до компромісу, порівняно з жителями інших областей,⁶⁹ і враховуючи те, що історично ці регіони мали тісніші зв'язки з Росією,⁷⁰ виникає спокуса стверджувати, як вважали деякі аналітики в минулому, що у всіх жителів Східної України є лише одна спільна позиція.⁷¹ Однак дослідження, зокрема й ця розвідка, показують, що в межах Східної України склався широкий спектр думок і тенденцій.⁷² Певні явища об'єднують ветеранів, ВПО та місцевих жителів, яких ми опитали, зокрема це дух прагматизму й переконання в тому, що Київ не чує їхніх вимог. Однак ми бачимо чітку розбіжність думок – здебільшого щодо компромісів заради миру. Між групами існує також сильне почуття недовіри. Ті, хто постраждав від конфлікту, часом пропонують протилежні способи його врегулювання.

Отримані нами результати показали, що населення у східному регіоні країни вкрай розчароване. На відміну від тих українців, які живуть далеко від лінії розмежування і мають змогу вести звичний спосіб життя, для українців, що є найбільш уразливими через географічну близькість, бойові дії, переселення або членів родини, які залишилися на невідконтрольних уряду України територіях, конфлікт залишається щоденною реальністю і становить джерело небезпеки і втрат. Свободу вибору втрачено через відсутність загальнонаціонального майданчика для обговорення способів досягнення миру й того, як далеко Україна може зайти для цього, а також через неможливість населення впливати на хід мирного процесу. У цьому розділі проаналізовано міжгрупові спільні тенденції, виявлені за результатами інтерв'ю та опитувань і з огляду на конкретні позиції ВПО й ветеранів, а також зважаючи на розбіжність думок.

69 Див. Ukraine-Analysen, “Die ukrainische Bevölkerung zum Donbass-Konflikt” («Українське населення під час конфлікту на Донбасі»), Ukraine-Analysen, № 161 (грудень 2015): с. 19–22, дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen161.pdf> і Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Від Парижа до Женеви».

70 Фішер, «Конфлікт на Донбасі».

71 Михайло Штекель, «Чому понівечена війною Східна Україна голосує за проросійські партії», Атлантична рада США, 4 листопада 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-war-torn-east-ukraine-votes-for-pro-russian-parties>.

72 Сільвія Ніцова, «У чому причина різниці? Донбас, Харків і Дніпро після Євромайдану в Україні», Europe-Asia Studies 73, № 10 (2021 р.): с. 1832–1856, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2021.1912297>.

Єдність поглядів: співучасть і прагматизм

У всіх групах спостерігається явний розрив між жителями Східної України та місцевими й центральними органами влади. (Передбачувана) відсутність можливості брати участь у політиці, яка ними керує, характерна не тільки для східних українців,⁷³ однак у поєднанні з конфліктом це створює відчуття безнадії, що особливо помітно на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, які постраждали більше, ніж прилеглі східні регіони України. Це особливо притаманно для Луганської області, територія якої здебільшого представлена сільською місцевістю зі слабкою інфраструктурою, що була такою навіть до 2014 року. Конфлікт каталізував цю слабкість і ще дужче відрізав Луганськ від решти України. «Ми найдепресивніший регіон», – сказав один місцевий житель, якого ми опитували в Луганській області. Всі групи об'єднані спільним переконанням у тому, що їхня участь у політичному житті та мирному процесі неможлива. Вони мають спільну позицію лише щодо кількох питань, як-от реінтеграції, російської мови та ставлення до жителів непідконтрольних уряду України територій.

Усі зацікавлені сторони вважають, що вони не можуть брати участь у політичному житті

Зацікавлені сторони мають, хоч і не яскраво виражене, бажання впливати на політичне життя. Однак за результатами проведених нами інтерв'ю, українці не мали явного стимулу брати участь у політиці через переконання в тому, що все одно нічого не зміниться: «Люди активно демонструють своє бажання діяти, але зрештою вони так і не починають щось робити, адже не вірять, що вони можуть щось змінити».⁷⁴ Багато хто з наших респондентів пов'язували це переконання з пострадянською спадщиною, яка нічим не вирізнялася в регіоні, але вкорінилася й проявлялася найбільше саме тут.

Наприклад, усі учасники групи опитуваних були переконані в тому, що працювати в органах місцевого самоврядування є чимось неможливим, якщо б хтось із них цього захотів. У групі також спостерігається високий рівень недовіри до органів місцевої влади і ще більша недовіра до органів державної влади.

Одноставність у відповідях різних груп вражає. Український уряд нещодавно запустив кілька ініціатив з метою довести своїм громадянам, що він діє у їхніх інтересах. До прикладу, «Велике будівництво» – програма масштабної розбудови інфраструктури всієї України.⁷⁵ Однак Київ залишається недосяжним в умах і серцях людей. Кілька зацікавлених сторін, які взяли участь у нашому інтерв'ю, відзначили позитивну роль, яку Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (МінРеТОТ) відіграє в регіоні шляхом організації консультацій

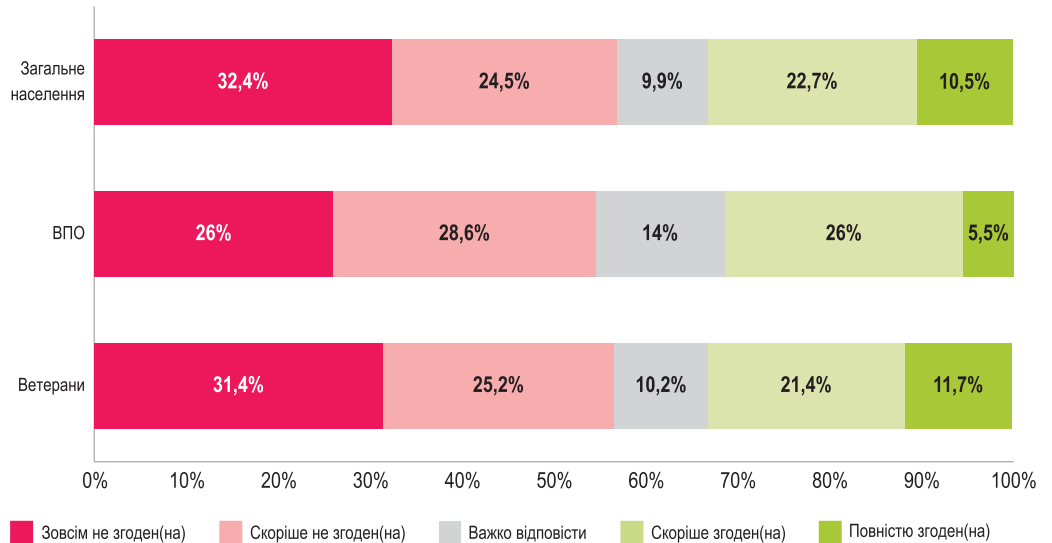
73 Тома Істоміна, «Опитування показало зниження довіри українців до уряду», Kyiv Post, 22 лютого 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/survey-shows-ukrainians-fading-trust-in-government.html>.

74 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Слов'янськ, серпень 2021 р.

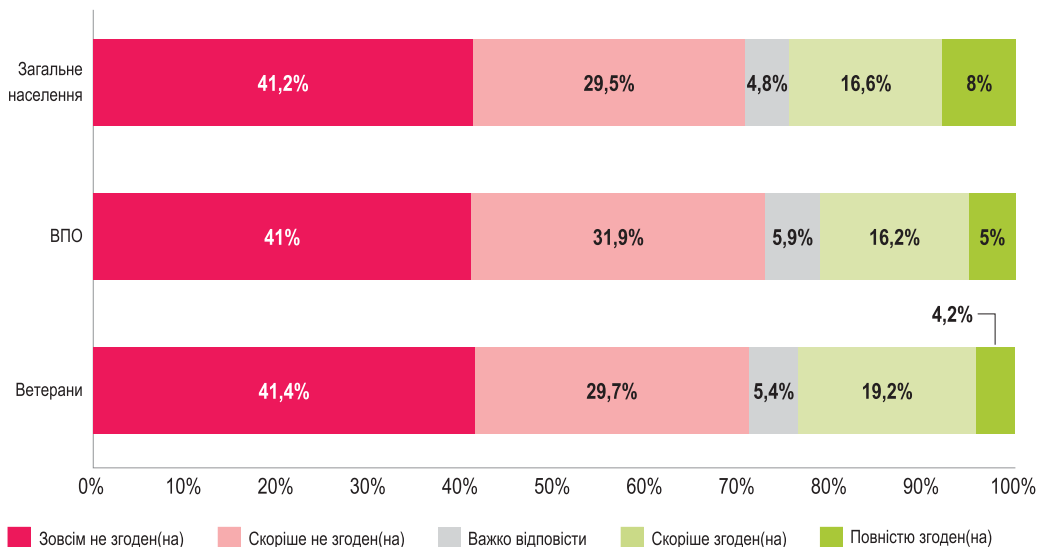
75 Александр Куєрі, «Проект “Велике будівництво” – у центрі розвитку інфраструктури України», Kyiv Post, 2 червня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.kyivpost.com/business/big-construction-project-re-mains-dominant-topic-in-ukrainian-infrastructure.html>.

та залучення представників громадянського суспільства⁷⁶. Однак решта учасників наголосила на тривалому розриві між стратегією уряду та заходами на місцевому рівні.⁷⁷

Графік 1: Якщо у Вас в населеному пункті звичайна людина хоче бути обраною в місцеву раду або працювати в місцевій виконавчій владі, вона реально може це зробити.

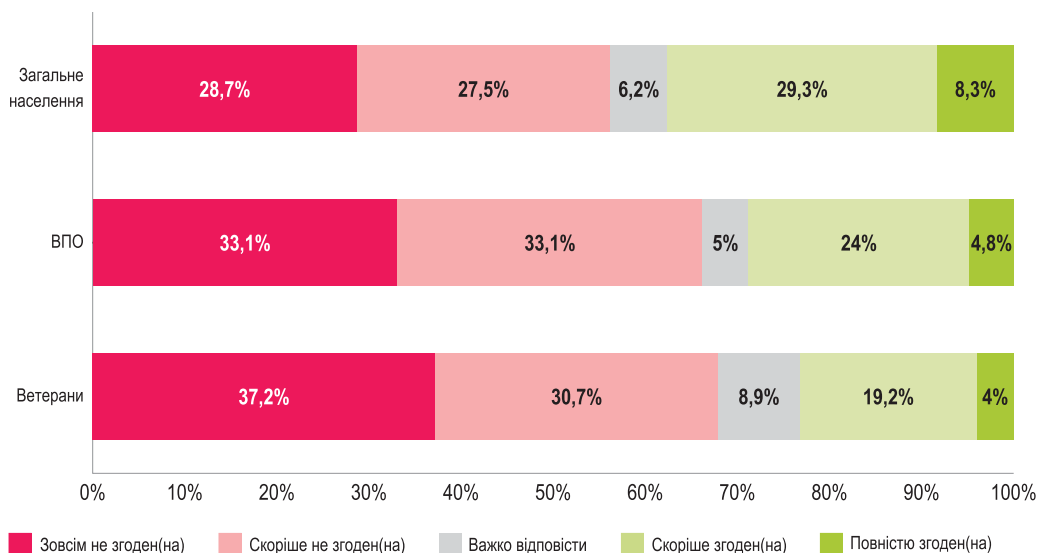
Графік 2: Керівництво України діє в інтересах таких людей як Ви.

76 Наприклад: інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Слов'янськ, серпень 2021 р.; інтерв'ю з представниками громадянського суспільства, Краматорськ, серпень 2021 р.; інтерв'ю з міжнародною організацією, Київ, жовтень 2021 р.

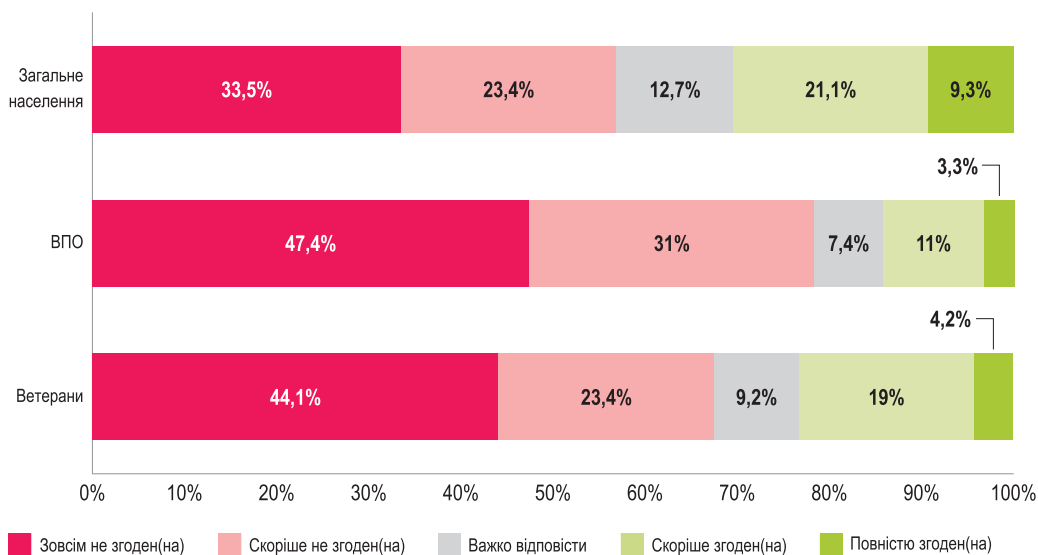
77 Інтерв'ю з експертом, Харків, серпень 2021 р.

Графік 3: Ваша місцева влада діє в інтересах таких людей як Ви.

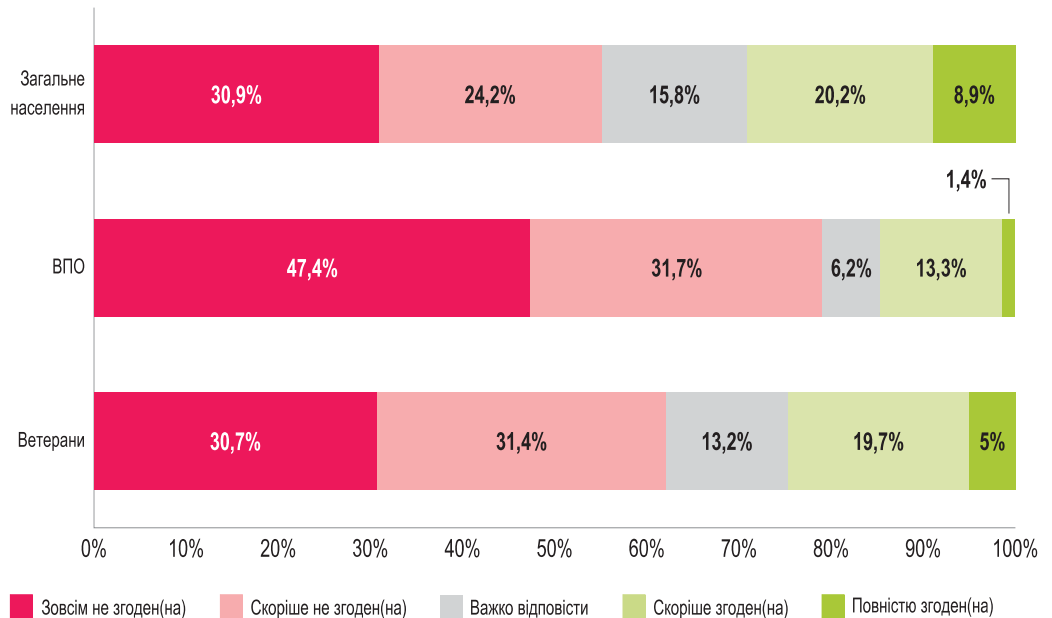

Ця недовіра до уряду і відчуженість від його процесів ухвалення рішень особливо чітко простежується стосовно розв'язання конфлікту: за результатами інтерв'ю та опитувань, представники всіх груп припускали, що український уряд не має стратегії розв'язання конфлікту. Деякі активісти, які були респондентами інтерв'ю підкреслили, що це можна зрозуміти, з огляду на роль Росії в конфлікті. Коли ми запитували учасників інтерв'ю про те, чи враховує уряд думку населення Донбасу, багато респондентів не знали що відповісти. Натомість за результатами опитування всі групи вказали, що їхню думку в уряді не враховують.

Графік 4: У керівництва України є стратегія з розв'язання конфлікту на Донбасі.

Графік 5: Керівництво України зважає на думку жителів Донбасу при розв'язанні конфлікту.

Тривалий конфлікт посилює відчуження

Тривале насильство й виснажена конфліктом обстановка на Донбасі є важливими факторами виникнення цього домінуючого відчуття відчуженості. Жертви, як серед військових, так і серед цивільних, з'являються щодня, і гуманітарна ситуація поблизу лінії розмежування залишається вкрай важкою. Зазвичай жителі прилеглих до лінії розмежування територій ігнорують будь-які проблеми з психічним здоров'ям, що виникають у зв'язку з воєнними діями. Це впливає на загальне почуття безпорадності та втрати свободи вибору.⁷⁸

Політична ситуація також може бути напруженою, особливо в кількох населених пунктах і містах на підконтрольних уряду України територіях, якими керують військово-цивільні адміністрації (ВЦА). Центральний уряд створив ВЦА у 2014 та 2015 роках у кількох місцях поблизу лінії розмежування для ефективно організації управління за умов нестабільної безпекової ситуації.⁷⁹ Однак створення ВЦА не завжди є результатом конфлікту: у Слов'янську, наприклад, ВЦА було створено як засіб врегулювання виборчого протистояння між мером і міською радою.⁸⁰ Таким чином, ВЦА підривають демократичні процеси: жителям деяких населених пунктів

78 Еван Лоусон, «Вхід у сіру зону», Центр з питань цивільних осіб в умовах конфлікту (CIVIC), червень 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2021/06/CIVIC_Ukraine_Report_Web.pdf.

79 Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва, «Механізми роботи військово-цивільних адміністрацій на Донбасі: проблеми, перспективи», 15 червня 2016 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://dif.org.ua/en/article/mechanisms-of-work-of-civil-military-administrations-in-donbas-problems-perspectives>.

80 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Слов'янськ, серпень 2021 р.

на підконтрольних уряду України територіях, що перебувають під керівництвом ВЦА не дозволили голосувати на місцевих виборах у 2020 році.⁸¹ Деякі пов'язують це з тим, що центральний уряд не хотів перемоги проросійських сил над правлячою партією «Слуга народу».⁸²

Райони Східної України, розташовані на більшій відстані від лінії розмежування, стикаються з вторинними, більш довгостроковими проблемами, пов'язаними з конфліктом. Руйнування економічних зв'язків з колишніми обласними центрами Донецька і Луганська, а також із сусідньою Росією справляє відчутний вплив на підконтрольні уряду України території Луганської та Донецької областей і за їх межами.⁸³ Втім, велика кількість тих, хто живе далеко від лінії розмежування, ведуть звичний спосіб життя.⁸⁴ Кілька респондентів, які взяли участь в інтерв'ю у Харківській, Донецькій і Луганській областях розповіли нам, що вони довгий час не замислювалися над питаннями врегулювання конфлікту і реінтеграції – вони в основному зосередилися на своєму повсякденному житті, почасти через біль, страх, відчуття безнадії та, іноді, травми, пов'язані з питаннями, що стосуються Донбасу.

Багато опитаних підкреслили, що на підконтрольних уряду України територіях Донбасу переважали не тільки настрої збудження й поляризації, але також роз'єднаності й розчарування. Місцевий житель Луганської області, наприклад, був активістом за часів Євромайдану, але коли довгоочікувані зміни не відбулися, був глибоко розчарований. Представники громадянського суспільства підкреслили, що багато хто з жителів підконтрольних уряду України територій Луганської та Донецької областей відчували те ж саме: деякі розчарувалися в Росії, усвідомивши, що вона не прийде їм на порятунок, водночас⁸⁵ інших розчарував Київ.⁸⁶

У зв'язку з цим, деякі з наших респондентів інтерв'ю підкреслили, що цивільні особи на сході України, особливо в на підконтрольних уряду України територіях, залишаються «поза політикою» і живуть «сьогоднішнім днем», подалі від політичних подій. Інші респонденти, зокрема депутат Верховної Ради з Донбасу, підкреслювали, що «люди не пасивні, люди скрізь однакові». Точніше, вони стверджували, що люди були шоковані, вони не могли повірити у війну і той факт, що Росія перетворилася на агресора.

Результати опитування спростували думку про те, що загальне населення пасивне, принаймні на Сході України загалом. Більша частина населення у всіх

81 Європейська платформа за демократичні вибори (EPDE), «Рішення не проводити місцеві вибори у визначених виборчих округах підконтрольних уряду України Донецької та Луганської областей є позбавленням виборців їхніх виборчих прав», 12 серпня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.epde.org/en/news/details/decision-to-not-hold-local-elections-in-certain-constituencies-of-gca-donetsk-and-luhansk-is-a-disenfranchisement-of-voters.html>.

82 Анонімний автор, «Маленькі кроки вздовж лінії розмежування: місцеві підходи до встановлення миру на Донбасі». Помітним винятком з цієї тенденції стали президентські вибори 2019 року, на яких президент Зеленський здобув впевнену перемогу з підтримкою східних регіонів України. Інтерв'ю з експертом, Харків, серпень 2021 р.; і ВВС, «Вибори в Україні: комік Зеленський впевнено перемагає на президентських виборах», 22 квітня 2019 р., доступ 4 січня 2022 р., <https://www.bbc.com/news/world-europe-48007487>.

83 Наталія Шаповалова і Балаш Ярабик, «Як адаптується та виживає Східна Україна: приклад Харкова», Carnegie Europe, 12 вересня 2018 р., дата перегляду: 10 січня 2018 р., <https://carnegieeurope.eu/2018/09/12/how-eastern-ukraine-is-adapting-and-surviving-case-of-kharkiv-pub-77216>.

84 Клара Маршо, «FPRI ВМВ Україна: репортаж із Харкова», BNE Intellinews, 17 грудня 2021 р., дата перегляду: 5 січня 2022 р., <https://bne.eu/fpri-bmb-ukraine-dispatch-from-kharkiv-230448/?source=ukraine>.

85 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Слов'янськ, серпень 2021 р.

86 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Северодонецьк, серпень 2021 р.

групах вважає, що неможливо брати участь у місцевому політичному житті, і що ні органи центральної влади, ні органи місцевої влади не діятимуть в інтересах «таких як вони», проте водночас існують чіткі, іноді суперечливі політичні переконання.⁸⁷ Частка респондентів, які обрали варіант відповіді «Важко відповісти» варіюється від 10 до 20 відсотків майже з усіх питань, що стосуються врегулювання конфлікту й досягнення компромісу, і значно нижчим її значення є щодо ВПО і ветеранів. Загалом, ці показники нижче, ніж ми очікували, з огляду на результати інтерв'ю, і вони не свідчать про роз'єднаність усієї частини українського суспільства.

Невідповідність між результатами інтерв'ю, проведених із активістами громадянського суспільства, і результатами опитування свідчить про те, що зацікавлені сторони далекі не тільки від державних установ, а й, певною мірою, від тих активістів, які стверджують, що виступають в інтересах суспільства. Це посилює у опитаних зацікавлених сторін відчуття того, що їх не чують.

Всі групи мають прагматичні погляди щодо жителів непідконтрольних уряду територій та реінтеграції

Попри взаємну недовіру і розбіжність думок, виявлені за результатами інтерв'ю та опитувань, є тенденції, спільні для всіх груп. Групи опитаних респондентів висловили свої думки, що їх еднають, а не розділяють. Кожен висловив свої прогнози щодо ситуації на непідконтрольних уряду України територіях, здебільшого вони полягали у прагненні реінтеграції та бажанні мирного компромісу щодо питання російської мови. Здається, ці погляди ґрунтуються на прагматизмі, а не на прагненні політичного волевиявлення, зважаючи на те, наскільки сильно думки цих груп різняться щодо інших питань. Проте, вони становлять важливе підґрунтя для загального взаєморозуміння в іншому дуже поляризованому середовищі.

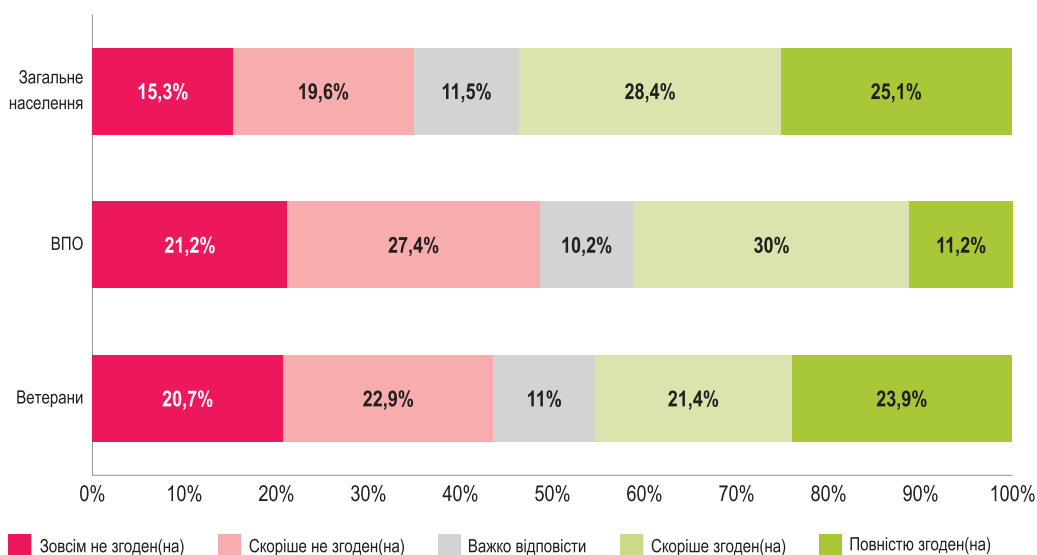
Першою схожістю в поглядах груп є подібне ставлення до населення, що проживає на непідконтрольних уряду України територіях. Не всі в Україні добре ставляться до тих, хто проживає на непідконтрольних уряду України територіях, оскільки деякі вважають їх сепаратистами, колабораціоністами і переконаними прихильниками Росії.⁸⁸ Групи, з якими ми розмовляли, часто дотримувалися більш невизначених позицій, і результати опитувань підтвердили цю тенденцію. Через територіальну близькість та постійні зв'язки, деякі респонденти продовжують спілкуватися з жителями непідконтрольних уряду України територій, і вважають проблему того, залишитися чи виїхати, непростюю. Опитування показало розбіжність думок: близько половини кожної групи вважають, що жителі непідконтрольних уряду України територій йдуть на це з власної волі і з ідеологічних міркувань; інша половина кожної групи дотримується протилежної точки зору.

Всі групи, хоча і кожна дуже різною мірою, також виступають проти амністії для тих, хто воював на стороні сепаратистів. Протидія такій амністії, яка є одним із положень Мінських угод, є одним з небагатьох прикладів того, що відмінності в конфліктному досвіді груп призводять до подібних висновків.

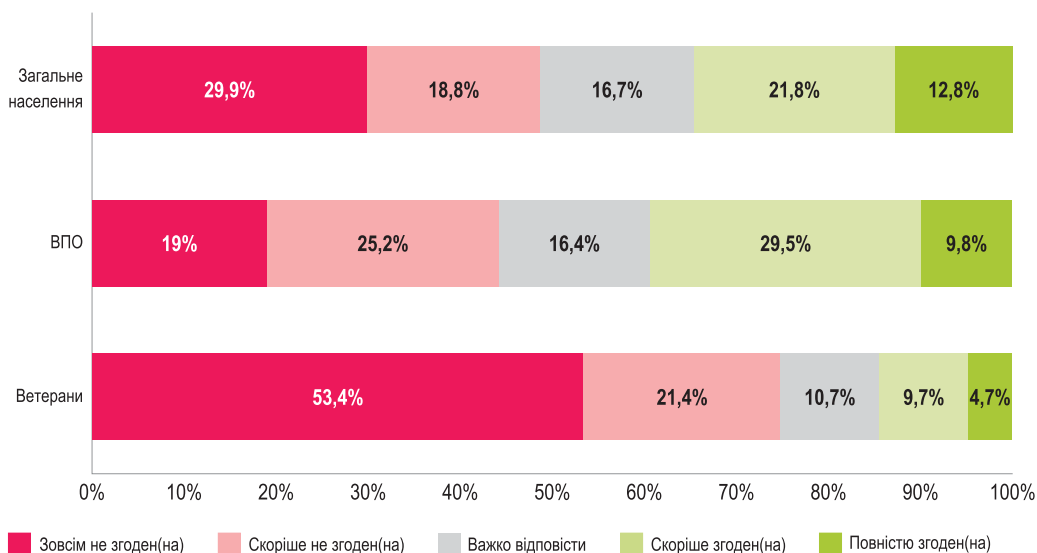
87 Результати щодо Луганської області не є репрезентативними; результати щодо Донецької області не показують суперечливих тенденцій.

88 Міжнародна кризова група: «Ми нікому не потрібні».

Графік 6: Люди, які живуть в ОРДЛО, залишилися там з ідейних міркувань і це був їх особистий вибір.

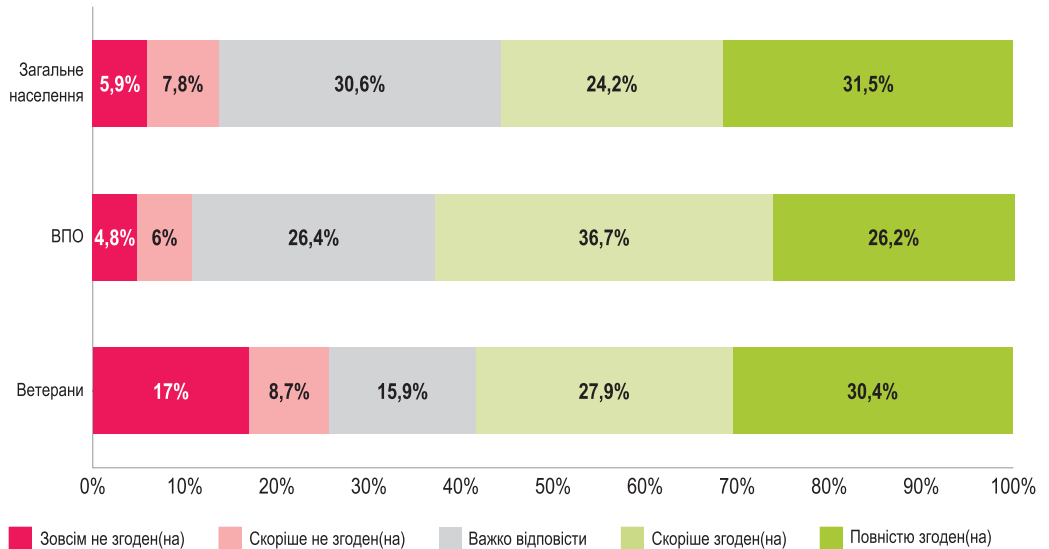
Графік 7: Заради досягнення миру треба оголосити амністію для жителів ОРДЛО, які воювали в загонах сепаратистів.

Реінтеграція невідконтрольних уряду територій в Україну залишається найскладнішим питанням для всіх зацікавлених сторін. Опитані висловили невпевненість щодо реінтеграції, особливо в короткостроковій перспективі. Результати опитування свідчать про тенденцію схвалення населенням реінтеграції, попри те, що велика частка респондентів обрала варіант відповіді «Важко відповісти». Невизначеність у

відповідях, можливо, зумовлена формулюванням запитань (реінтеграція як «єдине рішення»). Респонденти, які явно виступають за вихід непідконтрольних уряду територій зі складу України, перебувають у меншості.

Графік 8: Єдине правильне розв'язання конфлікту - це повна реінтеграція ОРДЛО.

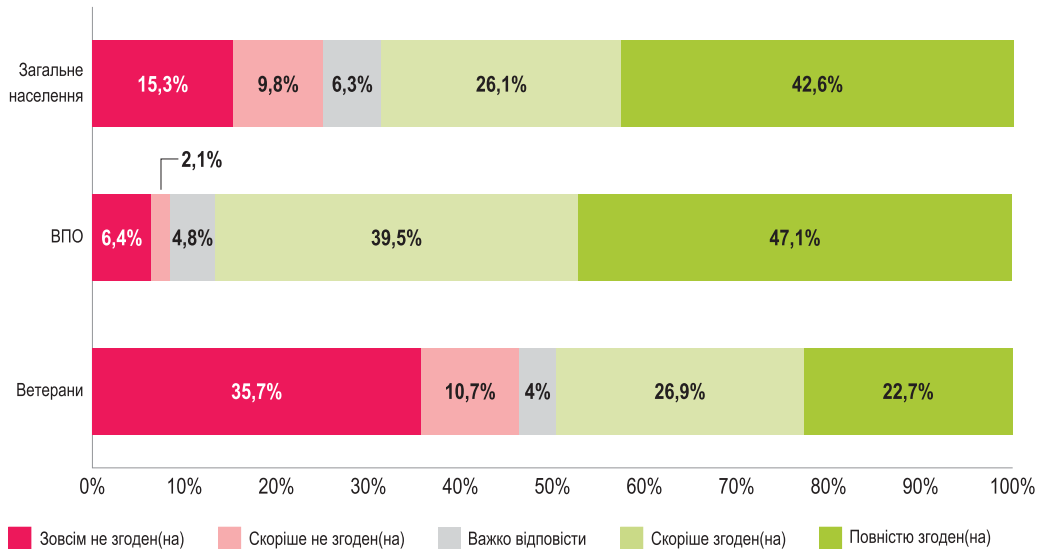
Нерішучість однієї третини респондентів можна частково пояснити невпевненістю наших респондентів: вони просто не були впевнені, яким чином відбуватиметься така реінтеграція. Тому респонденти інтерв'ю були майже одностайні в тому, що уряд повинен зосередитися на завоюванні сердець і умів жителів підконтрольних уряду територій Донбасу, а також на економічному й політичному розвитку України доти, доки доступ до непідконтрольних уряду територій Донбасу залишається проблематичним і їх реінтеграція малоімовірною. Деякі респонденти запропонували побудувати стіну, яка захистила б Україну від військової агресії і не допустила б впливу проросійських сил у зв'язку з цим. Опитування показує, що це не є думкою більшості.

Почуття прагматизму, що переважає на сході України, проявляється в досить неупередженому ставленні до російської мови. Переважна більшість респондентів, з якими ми спілкувалися (зазвичай російською мовою), позитивно ставилася до того, що уряд все активніше почав упроваджувати українську мову. Разом з тим вони нейтрально ставилися до спілкування російською в повсякденному житті. Вони були дещо ображені тим, що ми порушили це питання, і заявили, що будь-які суперечки навколо мови є просто російською пропагандою.

У запитаннях про введення російської мови як другої офіційної деякі респонденти почали вагатися. Зазвичай ці вагання виникали через побоювання, що це може послужити ще одним приводом для Росії у подальшому дестабілізувати ситуацію або втрутитися в Україну, оскільки «захист росіян і російськомовних в Україні» був

приводом, яким Росія прикривалася для виправдання анексії Криму.⁸⁹ Результати опитування показали, що ВПО і населення загалом готові до компромісу, щоб урегулювати конфлікт, і не заперечують щодо впровадження російської мови як другої офіційної мови, і, попри розбіжності, ветерани також схиляються до цього компромісу.

Графік 9: Заради досягнення миру треба дозволити російську мову, як другу офіційну на території ОРДЛО.

Внутрішні переселенці втомилися від конфлікту й турбуються про долі своїх родин

У п'яти регіонах Східної України, які ми аналізуємо в цьому дослідженні, зареєстровано понад 1 мільйон ВПО, що становить найбільшу частку (72 відсотки) з майже 1,5 мільйона зареєстрованих ВПО в цілому. З усіх ВПО 54 відсотки, що дорівнює близько 800 000 осіб, перебувають у Донецькій і Луганській областях.⁹⁰

Числові дані треба інтерпретувати дуже обережно з кількох підстав. По-перше, вони передбачають відповіді жителів невідконтрольних уряду України територій, які зареєстровані як ВПО для отримання пенсії. Це означає, що кількість ВПО, які фактично проживають на підконтрольних уряду України територіях, набагато

89 International Alert, «Ідентичність російськомовних громадян в Україні», березень 2017 р., дата звернення: 5 січня 2022 р., <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Ukraine-Russophone-Identity-EN-2017.pdf>.

90 «Регістрація внутрішнього переміщення», УВКБ ООН, листопад 2021 р., дата перегляду: 22 листопада 2021 р., <https://www.unhcr.org/ua/en/resources/idp-dashboard>.

менше.⁹¹ По-друге, не всі ВПО зареєстровані як такі (наприклад, 22,1 відсотка респондентів опитування за нашою вибіркою ВПО не були зареєстровані як ВПО). По-третє, український уряд реєструє дітей, народжених у батьків, які є ВПО, також як внутрішньо-переміщених осіб. Це свідчить про те, що число ВПО продовжує зростати, навіть попри те, що динаміка внутрішньої міграції з неконтрольованих до контрольованих урядом України територій зменшилася.⁹²

Організації, що працюють з ВПО, підкреслили, що у людей цієї групи були дуже різноманітні й індивідуальні причини покинути непідконтрольні уряду України території, ⁹³азначивши, що їхніми основними проблемами, крім інших, сьогодні є житлове питання ⁹⁴і питання доступу до освіти.⁹⁵ На думку міжнародних спеціалістів, які працюють з ВПО, фінансування організації роботи з питання ВПО є недостатнім.⁹⁶ Один з опитаних внутрішніх переселенців також підкреслив відсутність інституційних каналів, за якими вони могли б доносити свої позиції до українського уряду.⁹⁷ Українські урядовці, зі свого боку, вважають ВПО одним із можливих каналів зв'язку з непідконтрольними уряду України територіями, і, отже, важливими учасниками можливої реінтеграції.⁹⁸

Можливість брати участь у політичному житті довго була проблемою для ВПО, адже вони отримали право голосу на місцевих виборах лише у 2020 р.⁹⁹ Попри те, що формально їхні права розширено, деякі ВПО поділилися в ході інтерв'ю, що фактично вони не можуть донести свої думки до офіційного Києва, і їх ніхто не чує. МінРеТОТ докладає зусиль, щоб винести уроки з досвіду Грузії, уряд якої не мав рішень для розв'язання повсякденних проблем ВПО, оскільки протягом більше десяти років повернення ВПО в Абхазію і Південну Осетію розглядалося як єдине прийнятне рішення. Міжнародна організація, що працює з Міністерством, відзначила зусилля, спрямовані на недопущення схожих помилок, але підкреслила, що канали співпраці та підтримки ВПО недостатньо закріплені на інституційному рівні.¹⁰⁰

Ставлення й позиції, висловлені ВПО, несподівано схожі, при цьому переважна більшість схиляється до рішень, що передбачають компроміс. Наявність членів

91 Для отримання додаткової інформації про пенсіонерів та реєстрацію як ВПО див. інформаційну довідку Організації Об'єднаних Націй в Україні, «Виплата пенсії ВПО та особам, які проживають на територіях, не підконтрольних Уряду на сході України», УВКБ ООН, Січень 2020 р., дата перегляду: 1 лютого 2022 р., https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2020/03/Briefing-Note-on-Pensions_2020.pdf.

92 Інтерв'ю з представником міжнародної організації, Слов'янськ, вересень 2021 р.

93 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства та вимушеним переселенцем, Харків, серпень 2021 р.

94 Житлове питання є дуже складним: багато хто з ВПО мали приватну власність на непідконтрольних уряду України територіях, часто успадковану. Наразі продаж нерухомості на непідконтрольній уряду України території є дуже складним і незаконним процесом, не кажучи вже про те, що вартість нерухомості значно впала. Це ускладнює можливість ВПО придбавати нову власність на контрольованій урядом України території, і питання про реституцію буде дуже складно розв'язати в разі реінтеграції. Для отримання додаткової інформації про житлову політику див. моніторинговий звіт УВКБ ООН, «Житлові потреби, наміри та можливості ВПО. Дніпропетровська, Запорізька і Харківська області», 1 квітня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/r2p_idp_housing_mapping_report_eng.pdf.

95 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Северодонецьк; Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Краматорськ, в обох випадках – серпень 2021 р.

96 Інтерв'ю з міжнародною організацією, Київ, жовтень 2021 р.

97 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Харків, серпень 2021 р.

98 Інтерв'ю з представниками українського уряду, жовтень 2021 р.

99 УВКБ ООН, «Нова постанова про виборчі права в Україні – вирішальний крок до гарантування прав переміщених осіб», 16 червня 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.unhcr.org/ua/en/23099-new-resolution-on-voting-rights-in-ukraine-a-key-step-towards-guaranteeing-the-rights-of-displaced-persons.html>.

100 Інтерв'ю з міжнародною організацією, Київ, жовтень 2021 р.

родини на непідконтрольних уряду України територіях, характер шкоди від конфлікту та стать є важливими факторами, які тісно пов'язані з цією тенденцією.

Політичні вимоги ВПО неправильно розуміють

Контраст між результатами інтерв'ю, проведених із тими, хто працював із ВПО, та результатами опитувань ВПО, є різким. Хоча респонденти інтерв'ю описали ВПО як групу з неоднорідними позиціями, результати опитування показали напролюд сильну схожість їхніх думок – значно більшу, ніж серед ветеранів. Це дивно, з огляду на те, що більшість наших респондентів інтерв'ю, навіть ті, хто тісно співпрацює з ВПО, не приписували цій групі ніяких особливих (політичних) переконань.

Хоча практичні потреби ВПО є досить серйозним приводом для уваги, це не означає, що ВПО не мають політичних вимог. Вони їх мають, і ці вимоги спрямовані на встановлення миру. «Ми вважаємо, що поганий мир кращий за добру війну»¹⁰¹, – один із внутрішніх переселенців нам сказав. Результати опитування показали, що ВПО дуже чітко й послідовно надають перевагу досягненню компромісу, часом з великим відривом за або проти цієї пропозиції. Щонайменше 60 відсотків виступають за надання амністії тим, хто працював у адміністративних органах непідконтрольних уряду України територій, дозвіл представникам непідконтрольних територій зберегти свої російські паспорти в разі реінтеграції та надання особливого статусу непідконтрольним територіям.

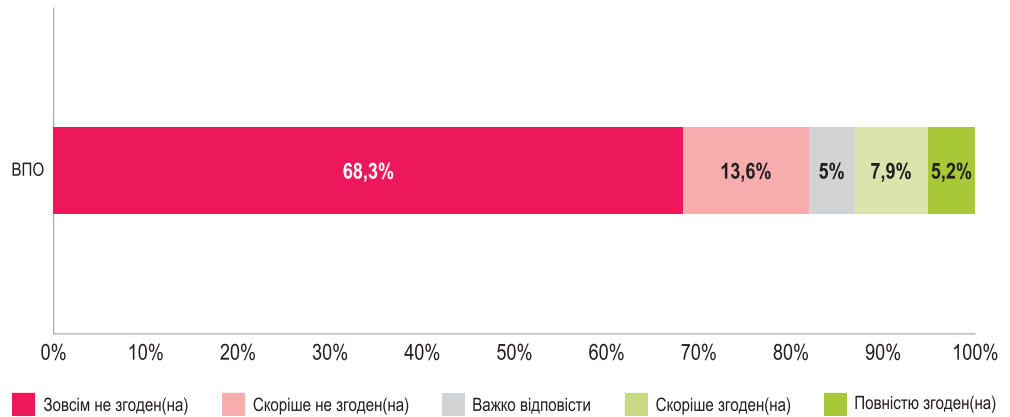
У нашому опитуванні ми не запитували про загальні політичні погляди респондента або партійні уподобання. Багато думок, висловлених під час опитування ВПО, відповідають настроям, які наші респонденти назвали «проросійськими». Деякі з опитаних нами активістів побоювалися, що ВПО, які все ще підтримували зв'язок із друзями або родиною, що залишилися жити на непідконтрольних Україні територіях, стануть менш прихильними до України і більш сприйнятливими до російської пропаганди. За результатами опитування та інтерв'ю з ВПО, можна впевнено зробити висновок про те, що їхній рішучий вибір на користь компромісу задля досягнення миру не обов'язково, або не тільки, є відображенням певної ідеологічної позиції. Попри те, що результати інтерв'ю загалом свідчать про переконаність респондентів у можливості досягнення миру з Росією,¹⁰² проведені інтерв'ю показали, що така позиція показує бажання припинення вогню та гарантування безпеки для родин і друзів. Результатом цього є готовність до будь-якого компромісу, необхідного для припинення бойових дій.

Таким чином, розв'язання конфлікту збройним шляхом або його замороження не є найкращим варіантом для ВПО.

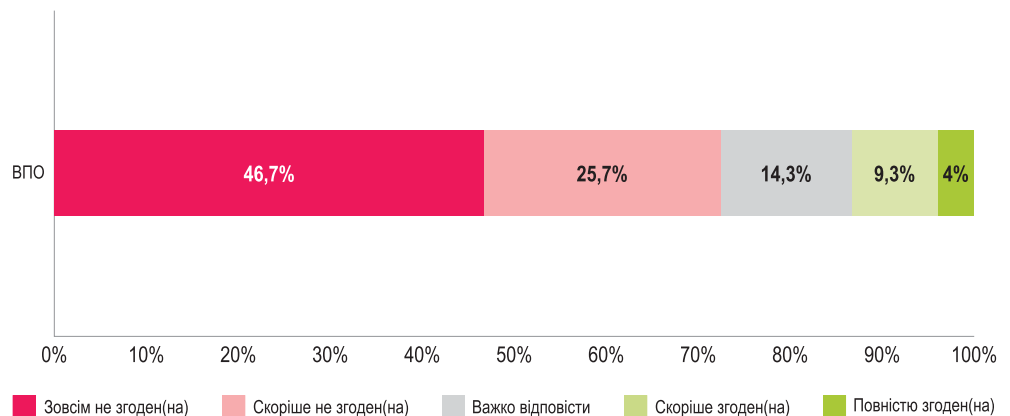
101 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Слов'янськ, серпень 2021 р.

102 Шістдесят сім відсотків опитаних ВПО відповіли «Скоріше згоден(на)» або «Повністю згоден(на)» з твердженням про те, що «переговори з Росією можуть призвести до мирного врегулювання конфлікту».

Графік 10: Україна повинна повернути непідконтрольну частину Донбасу військовим шляхом.

Графік 11: Замість переговорів або звільнення за допомогою військової сили Україна повинна заморозити конфлікт на невизначений час (наприклад, як ситуація з Придністров'ям в Молдові).

Один із внутрішніх переселенців, який був респондентом нашого інтерв'ю, та чий погляд збігалися з поглядами більшості учасників опитування, назвав себе «радикальним пацифістом»: така людина просто хоче, щоб війна закінчилася, вона боїться за свою матір, яка залишилася жити там, на непідконтрольній території. Така людина хоче бути переконаною, що з її матір'ю буде все гаразд, вона хоче провідувати її без необхідності перетинати лінію розмежування. Імовірно, саме з тих же причин сценарій «замороженого» конфлікту, який означав би попереднє припинення бойових дій, але не стабілізацію ситуації, майже так само неприйнятний серед ВПО, як і розв'язання конфлікту збройним шляхом.

За таких підстав, було б не коректно висловлюватися про позицію ВПО як про побічний продукт російської пропаганди, як це робили деякі з наших співрозмовників. Однак справедливо й те, що позиція «радикального пацифізму» не завжди є

усвідомленою. Деякі прихильники не знали або не обговорювали поточні політичні репресії на непідконтрольних уряду України територіях, навіть якщо їхні родини там проживали. І навпаки, ВПО, респонденти інтерв'ю, які добре знали реалії життя на непідконтрольних уряду України територіях, були менш відкриті для компромісів. Багато респондентів інтерв'ю зазначали, що їхні знайомі, які залишилися по той бік лінії, намагалися не надто зациклюватися на політичних темах.

Турбота про родини на непідконтрольних уряду України територіях є вирішальним фактором у готовності на компроміси заради миру

Для ВПО розв'язання конфлікту часто є питанням возз'єднання родин. У багатьох є родичі, часто це літні батьки, які залишилися на непідконтрольних уряду України територіях. Деякі ВПО залишилися на підконтрольних уряду України територіях, і замість того, щоб переїхати до іншого регіону України, вони залишилися, щоб бути ближче до рідних, які живуть по іншій бік лінії розмежування. Деякі регулярно перетинають цю лінію, щоб відвідати своїх близьких, але після пандемії COVID-19 їздити почали менше. Попередні опитування проводилися з метою виміряти відсоток ВПО, які бажають повернутися до непідконтрольних уряду України територій у разі реінтеграції, але результат виявився неоднозначним.¹⁰³ За словами респондентів інтерв'ю, бажаючі повернутися складають меншість, а один вимушений переселенець зазначив, що ті, хто не зміг влаштуватися в підконтрольній уряду частині України, часто через брак коштів, сьогодні вже повернувся до непідконтрольних територій.¹⁰⁴

Через те, що на непідконтрольних уряду України територіях залишилися родичі, з якими ВПО продовжують спілкуватися, більшість респондентів схиляються до компромісу. Схоже, що для багатьох ВПО важливо знати, що їхні родини на непідконтрольних уряду України територіях у безпеці і що колись вони можуть возз'єднатися, навіть якщо ВПО, про яких йде мова, не планують повертатися або ще не визначилися, чи повернуться до непідконтрольних уряду України територій у разі реінтеграції.¹⁰⁵ Ця неоднозначність щодо можливого повернення до своїх рідних міст на непідконтрольних уряду України територіях не означає, що розв'язання конфлікту більше не є головним пріоритетом для ВПО.¹⁰⁶

Для ВПО, родини яких залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, великою особистою перемогою буде завершення бойових дій та реінтеграція. За результатами опитування загального населення, можливість спілкуватися з родиною і друзями, які живуть на непідконтрольних уряду України територіях є єдиним (хоч і не найбільш значним) фактором, від якого залежить їхня готовність до певних компромісів, що є необхідними для реалізації Мінських угод. І навпаки, ВПО, які не

103 Міжнародна організація з міграції, «Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами», червень 2020 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., https://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_eng_web.pdf.

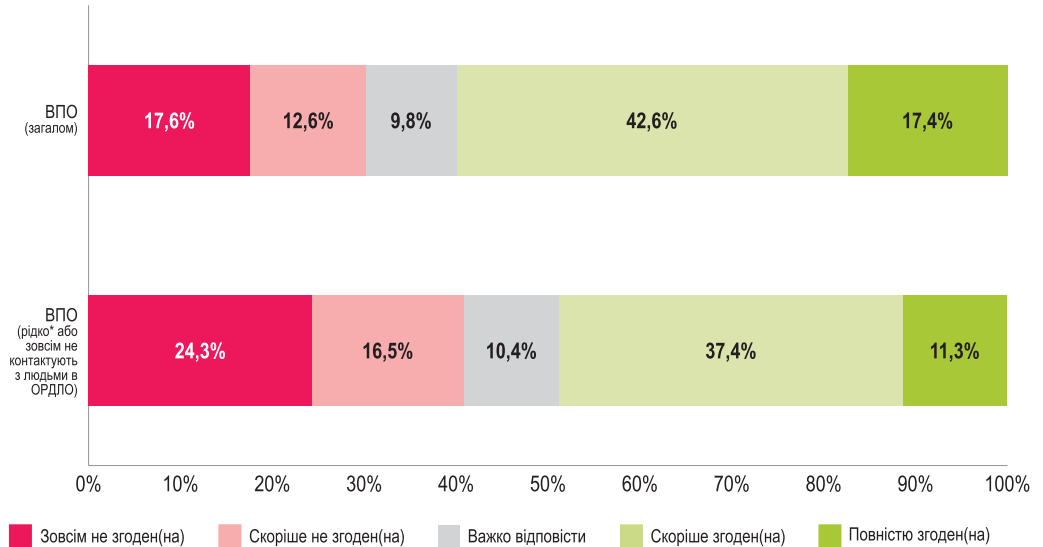
104 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Харків, серпень 2021 р.

105 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Слов'янськ, серпень 2021 р.

106 На запитання «Скажіть, будь ласка, яку з наступних проблем Ви вважаєте найважливішою для себе?» переважна більшість, зокрема 35% ВПО відповіли «Проблеми з житлом», при цьому варіант «Війна на Донбасі» (27,4 відсотки) на другому місці. Другою найважливішою проблемою, за відповідями переважної більшості (33,3 відсотки) респондентів був «Конфлікт».

мають родичів або близьких друзів на непідконтрольних уряду України територіях, а також ті, хто рідко або ніколи не спілкується з людьми звідти, виявили меншу готовність до компромісу, за результатами опитування ВПО.

Графік 12: Заради досягнення миру треба дати ОРДЛО більше автономії, ніж іншим регіонам України.

Серед усіх груп респондентів опитування, гендер є найбільш постійним фактором, від якого залежить готовність до компромісів: жінки більше схильються до поступок. Серед ВПО переважна більшість – жінки, як і в нашій вибірці ВПО, тому це також може вплинути на становище ВПО. Існує також тенденція, хоча й непослідовна, що ВПО схильні обирати некатегоричні відповіді («Скоріше згоден(на)», «Скоріше не згоден(на)». Це також характерно для жінок у нашому опитуванні.

Потенційно травмуючі наслідки вимушеного переміщення недооцінюють

Попри ідентичність переважної більшості відповідей ВПО у вибірці, очевидно, що не всі ВПО мають однакову думку: деякі наші респонденти порвали всі зв'язки і більше не хотіли спілкуватися зі своїми родичами й колишніми друзями, що залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, адже вважали, що їм нав'язали ідеологію і збили зі шляху.¹⁰⁷ Вимушений переселенець, родина якого проживає на непідконтрольній уряду України території розповів, що створення кордону між підконтрольними й непідконтрольними уряду України територіями було найкращим

107 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Краматорськ, серпень 2021 р.

рішенням, тому що їх вважали ворогами на непідконтрольних уряду України територіях і фактичний прикордонний режим був гарантією їхньої безпеки. Це думка меншості серед ВПО на Сході України, але вона показує, що члени цієї групи роблять різні висновки зі свого особистого досвіду причетності до конфлікту.

Значення фактора страху не варто недооцінювати під час обговорення результатів опитування та інтерв'ю ВПО. Кілька опитаних, які працювали з ними, пояснили, що, особливо серед ВПО, які проживають на підконтрольних уряду територіях, поширювалося відчуття тривоги – вони боялися, що їхні родини або вони знову потраплять у небезпеку на непідконтрольних уряду України територіях у разі нападу сепаратистів. Наші респонденти припустили, що це негативно вплинуло на бажання ВПО висловлюватися і брати участь у цивільних і політичних кампаніях.¹⁰⁸ Тому цілком імовірно, що ВПО не наважуються обговорювати певні питання через страх – як всередині сімей, так і з іноземними дослідниками, такими як ми. Проте, менша частка відповідей «Важко відповісти» серед ВПО, ніж серед загального населення, свідчить про те, що більшість опитаних ВПО мали пріоритетні бажання і заявили про них.

Той факт, що приблизно 75 відсотків ВПО вважають себе сильно або дуже сильно постраждалими від конфлікту, свідчить про тривалий вплив переживань через вимушене переселення. Місцеві жителі, схоже, не завжди це усвідомлюють. Сьогодні багатьох ВПО, які облаштувалися у «приймаючих» громадах, вважають практично місцевими жителями. Це обнадійлива ознака інтеграції, але вона також показує, що про потенційно травмуючий досвід переміщення склалися хибні уявлення та його значення применшують. Хоча ВПО сьогодні здебільшого відчують себе менш дискримінованими, ніж протягом перших років після переміщення,¹⁰⁹ наші респонденти ясно дали зрозуміти, що «статус ВПО дає більше мінусів, ніж плюсів».¹¹⁰

Ветерани виступають проти компромісів за Мінськими угодами, але з інших питань їхні погляди розійшлися

В Україні зареєстровано понад 400 000 ветеранів конфлікту на Донбасі (у народі – «ветерани АТО»), але це загальне число не відповідає реальному числу ветеранів, оскільки не всі українські ветерани зареєстровані як такі. Попри значні поліпшення процедури реєстрації даних ветеранів, інформація про їхній регіональний розподіл досі не відома. Українські ветерани являють собою неоднорідну групу: багато з них до конфлікту були цивільними особами, інші ж були підготовленими військовими фахівцями. Вони походять із найрізноманітніших соціально-економічних верств населення і у кожного(ї) з них свої мотиви для участі в бойових діях на Донбасі.¹¹¹

За нещодавно опублікованими результатами дослідження особливостей сприйняття українцями образу ветеранів, у суспільстві сформувалося глибоке почуття поваги до їхньої служби, і загалом до образу ветерана склалося позитивне ставлення.

108 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, що працює з ВПО, Северодонецьк, серпень 2021 р.

109 Данська рада у справах біженців (DRC) «Інтеграція ВПО», 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., https://drc.ngo/media/irvjfe03/drc_report_meeting_2021.pdf.

110 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Слов'янськ, серпень 2021 р.

111 Фрідріх і Люткефенд, «Довга тінь Донбасу».

Однак дослідження також виявило, що на думку більшості ветеранів лише незначна частина цивільних громадян усвідомлює, з якими проблемами ветерани стикаються, намагаючись повернутися до звичного способу життя після участі в бойових діях.¹¹² Дійсно, з'являється все більше стереотипів щодо ветеранів, зокрема їх часто вважають неврівноваженими особами, схильними до проявів агресії.¹¹³ Пригадуючи участь ветеранів у русі акції «Ні капітуляції!», більшість респондентів та міжнародних спеціалістів, з якими ми поспілкувалися, очікували, що ветерани виступатимуть проти будь-яких мирних акцій і перешкоджатимуть їх проведенню. Вони також припускали, що ветерани одностайно виступлять за збройне розв'язання конфлікту. Один із респондентів, який працював із солдатами-строковиками попередив, що ветерани можуть із зброєю піти проти уряду, якщо мирний процес піде не так, як вони хотіли.¹¹⁴

Уявлення про те, що ветерани категорично виступають проти будь-яких компромісів, не передбачає того факту, що реальність насправді набагато складніша. Поки значна частина населення не згодна з Мінськими домовленостями, настрої більшості ветеранів не відповідають гаслам руху акції «Ні капітуляції!», і погляди ветеранів розходяться більше порівняно з поглядами ВПО. Особистий досвід участі в конфлікті формує вибір ветеранів, і не всі з них здатні брати участь у формуванні процесу, спрямованого на врегулювання конфлікту.

Ветерани неоднозначно ставляться до участі в політичній діяльності

Зважаючи на те, наскільки активно певні частини ветеранської спільноти заявляли про «червоні лінії», окреслені в Розділі другому, а також з огляду на те, що конфлікт є найбільш пріоритетним предметом уваги ветеранів¹¹⁵, дивним є те, що опитані нами ветерани виступили проти посилення їхнього впливу на врегулювання конфлікту більш рішуче, ніж ВПО.

Ветерани зазвичай мають тісні зв'язки та більше офіційних каналів впливу на політику, ніж, наприклад, ВПО. Дійсно, з 2014 року багато ветеранів обійняли впливові посади, а політичні партії зацікавлені заручитися підтримкою ветеранів для підвищення їхнього патріотичного іміджу.¹¹⁶ «Їхній соціальний статус виріс», – висловився один з респондентів.¹¹⁷

112 IREX, «Програма реінтеграції ветеранів», 14 липня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.irex.org/sites/default/files/79%20Veteran%20Reintegration%20Experiences%2C%20Social%20Stigma%2C%20and%20Support%20Networks.pdf>.

113 Фрідріх і Люткефенд, «Довга тінь Донбасу».

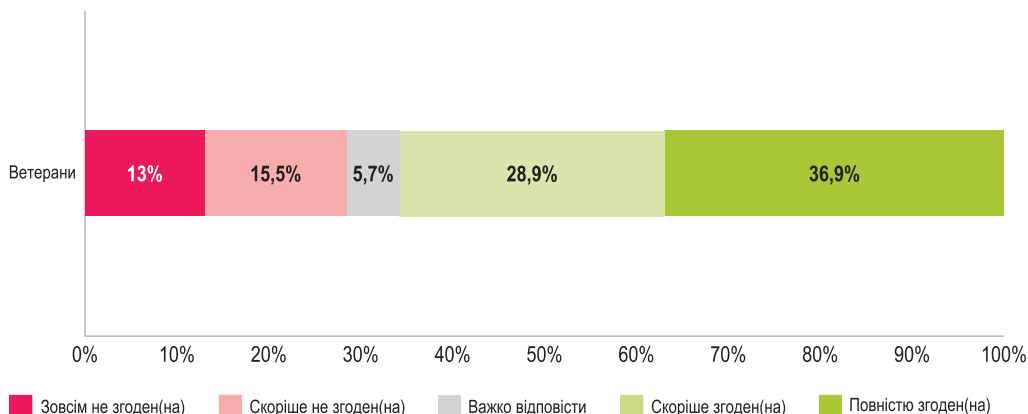
114 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Харків, серпень 2021 р.

115 На запитання «Скажіть, будь ласка, яку з наступних проблем Ви вважаєте найважливішою для себе?» переважна більшість, зокрема 30,2 відсотки ветеранів відповіли «Війна на Донбасі».

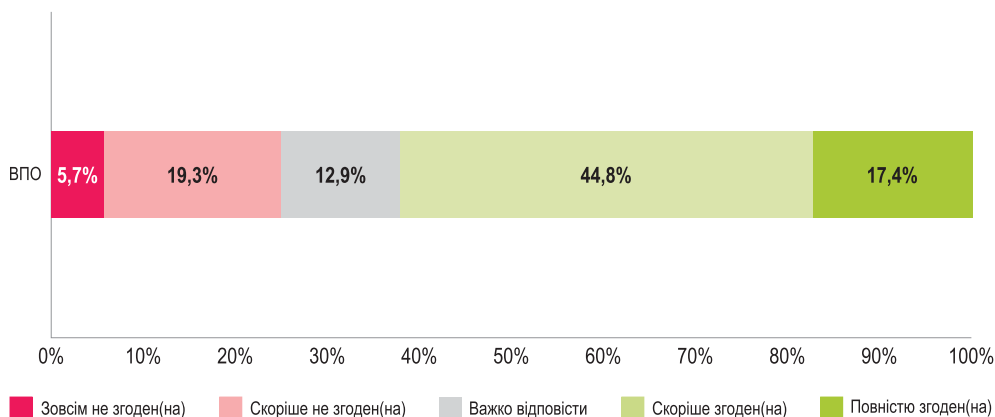
116 Юлія Фрідріх, «Der lange Schatten des Donbas: Veteran:innen reintegrieren und sozialen Frieden fördern» («Довга тінь Донбасу. Реінтеграція ветеранів та зміцнення суспільної єдності в Україні»), *Ukraine-Analysen*, № 257 (листопад 2021): с. 10–15, <https://www.laender-analysen.de/ukraine-analysen/257/der-lange-schatten-des-donbas>.

117 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Харків, серпень 2021 р.

Графік 13: Люди, які воювали у складі збройних сил України або в добровольчих батальйонах повинні мати більший вплив в питаннях розв'язання конфлікту на Сході України.

Графік 14: Переселенці з окупованих територій і зони конфлікту повинні мати більший вплив в питаннях розв'язання конфлікту.

На цьому тлі в око впадає те, що результати опитування показали зовсім незначну різницю в поглядах ветеранів і інших груп щодо участі в політичному житті: ветерани також вважають, що брати участь у політичній діяльності неможливо. Таким чином, попри те, що національні та міжнародні зацікавлені сторони сприймають ветеранів «вето-гравцями», які виступатимуть проти будь-якого компромісу, а також що, принаймні теоретично, вони мають більше можливостей діяти таким чином, порівняно з іншими, не всі ветерани наполягають на отриманні цього права вето або відчують себе здатними впливати на політику уряду щодо непідконтрольних уряду України територій і розв'язання конфлікту.

Одна з причин цього полягає в тому, що ветерани мають не так багато соціальних зв'язків на Сході України, порівняно з іншими регіонами країни. Велика кількість службовців апарату Міністерства у справах ветеранів України підкреслили, що

ветерани могли б активніше брати участь у політичній діяльності на місцях, а також, що на сході бракує злагодженого ветеранського руху. Вони виявили деякі розбіжності всередині ветеранської спільноти, спричинені корисливістю деяких лідерів, в той час коли більшість ветеранів все ще борються за отримання необхідної їм державної підтримки.¹¹⁸

Інтерв'ю, проведені з ветеранами, підтвердили невизначеність їхньої участі в мирному процесі. Наприклад, один із ветеранів зазначив, що у разі потреби узгодити з ветеранами будь-які дії в питанні мирного процесу, будь-яка взаємодія має відбуватися з ними, як із обраними посадовими особами.¹¹⁹ Це може означати, що не всі ветеранські спільноти діють в найкращих інтересах ветеранів, або що до всіх застосовуються однакові правила. Крім цього, не всі ветерани хочуть, щоб їх сприймали лише в межах такого контексту їхньої ідентичності.¹²⁰

Один із наших респондентів-ветеранів не був упевнений в тому, чи можливо взагалі якимось чином вплинути на ситуацію: «Врегулювання конфлікту – це питання світової політики. Яким чином один регіон може вплинути?»¹²¹ Безпорадність, виражена в цих словах, свідчить про те, що не всі ветерани фізично чи психологічно перебувають у ситуації, до якій вони можуть або хочуть бути причетними. Представник Міністерства у справах ветеранів України заявив, що деякі, але не всі ветерани хотіли б узяти участь у врегулюванні конфлікту, підкресливши, що, можливо, вони приділяють більше уваги пошуку роботи, отриманню соціальних пільг та фізичної і психологічної допомоги, поряд з іншими пріоритетами.¹²²

Результати опитування свідчать про це лише частково, адже ми з'ясували, що ветерани, які схильні висловлювати свою думку найбільш категорично («Повністю згоден(на)», «Зовсім не згоден(на)»), увійшли до частки респондентів, які обрали варіант «Важко відповісти» найнижчу кількість разів, порівняно з іншими двома групами. Це нагадує про гендерні особливості голосування, адже чоловіки переважно обирають більш категоричні варіанти відповіді і зазвичай не готові до компромісу, до того ж чоловіки становлять 90% вибірки ветеранів.¹²³

Єдиної думки ветеранів про бойові дії та реінтеграцію Донбасу не існує

Уявлення про те, що ветерани виступають категорично проти компромісу, не враховує усієї складності їхніх поглядів і досвіду. Наші партнери, які взяли участь у інтерв'ю, особливо ті, що працюють в умовах військових дій із солдатами-строковиками на Донбасі, припускали, що ветерани не бачитимуть жодного варіанту піти на компроміс. Ветерани обґрунтовують таку позицію словами: «А за що ми тоді боролися?». Так, жодного іншого виходу, крім повернення непідконтрольних уряду

118 Інтерв'ю з представником уряду, серпень 2021 р.

119 Інтерв'ю з ветераном, Донецька область, серпень 2021 р.

120 Інтерв'ю з ветераном, Берлін/Київ, серпень 2020 р.

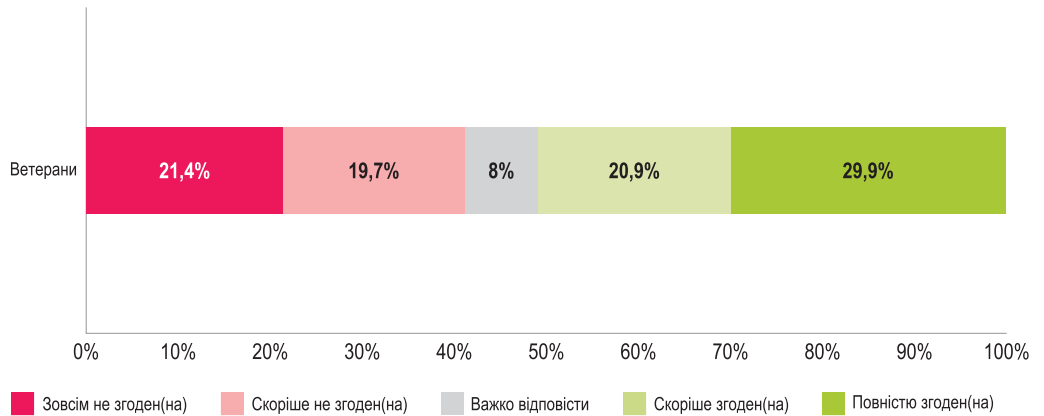
121 Інтерв'ю з ветераном, Северодонецьк, серпень 2021 р.

122 Інтерв'ю з представником уряду, серпень 2021 р.

123 Вибірка жінок-ветеранів за обсягом є нерепрезентативною, тому ми не можемо перевірити це припущення за допомогою неї.

України територій збройним шляхом, для них не існує.¹²⁴ Один із респондентів, який працював із військовослужбовцями-строковиками сказав, що зброя – це все, що мали ветерани.

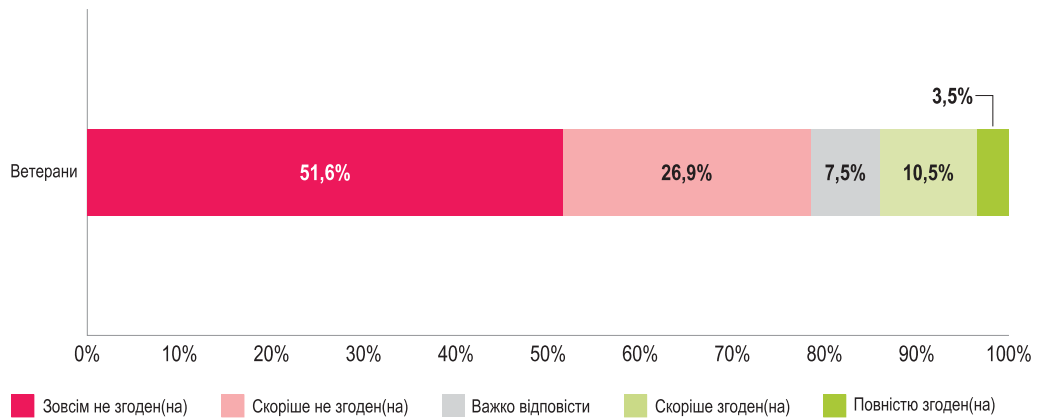
Графік 15: Україна повинна повернути непідконтрольну частину Донбасу військовим шляхом.

Результати опитування показують, що ці припущення надмірно спрощені: немає однотайної підтримки збройного врегулювання конфлікту. Навпаки, з цього питання ветерани розділилися на дві майже однакові половини.

Положення Мінських угод, що є спірними з усіх вищезазначених причин, явно не є тими компромісами, на які вони готові піти, наприклад, щодо особливого статусу непідконтрольних уряду України територій.

Графік 16: Заради досягнення миру треба дати ОРДЛО більше автономії, ніж іншим регіонам України.

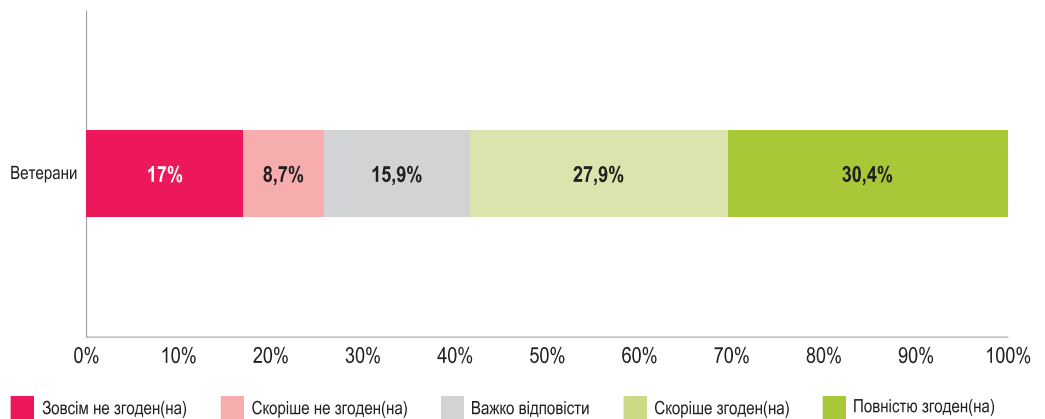

124 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Харків, серпень 2021 р.; Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Краматорськ, серпень 2021 р.

Однак це не обов'язково означає, що ветерани не готові йти на компроміси. Наприклад, коли їх запитали, чи згодні вони з тим, що особливий статус в перехідний період є необхідним компромісом для досягнення миру, майже третина ветеранів відповіли «Скоріше згоден(на)» або «Повністю згоден(на)».¹²⁵ Іноді під час бесіди ветерани висловлювали різні позиції. Один ветеран, наприклад, дійсно виступав за проведення воєнної операції, але не заперечував проти введення особливого статусу територій або амністії для учасників сепаратистських «збройних формувань» на нижчих посадах.¹²⁶

Важливо відзначити, що в нашому опитуванні ветерани явно виступають за реінтеграцію непідконтрольних уряду територій до складу України. На це є кілька підстав: для деяких ветеранів це проблема територіальної цілісності України і питання принципу. Інші, здавалося, більше піклувалися про людей, ніж про території: особливо ветерани, які походять із непідконтрольних уряду України територій або мають там родичів, дотримувалися досить прагматичного ставлення і розуміли деякі обмеження, з якими стикається інша сторона.

Графік 17: Єдине правильне розв'язання конфлікту - це повна реінтеграція ОРДЛО.

Результати дослідження показують, що зацікавлені сторони уряду не повинні сприймати прихильників найбільш жорстких поглядів представниками «єдиної» точки зору ветеранів. Ветерани не обов'язково повинні бути головними миротворцями, але не всі з них виступають проти заходів для досягнення миру.

125 Запитання сформульовано так: «Заради досягнення миру треба на перехідний період дати ОРДЛО більше автономії, ніж іншим регіонам України, але потім ці території не повинні відрізнятися від інших регіонів України»: 62,1 відсотка ветеранів обрали варіант відповіді «Скоріше не згоден(на)» або «Зовсім не згоден(на)»; 27,1 відсотка відповіли «Скоріше згоден(на)» або «Повністю згоден(на)».

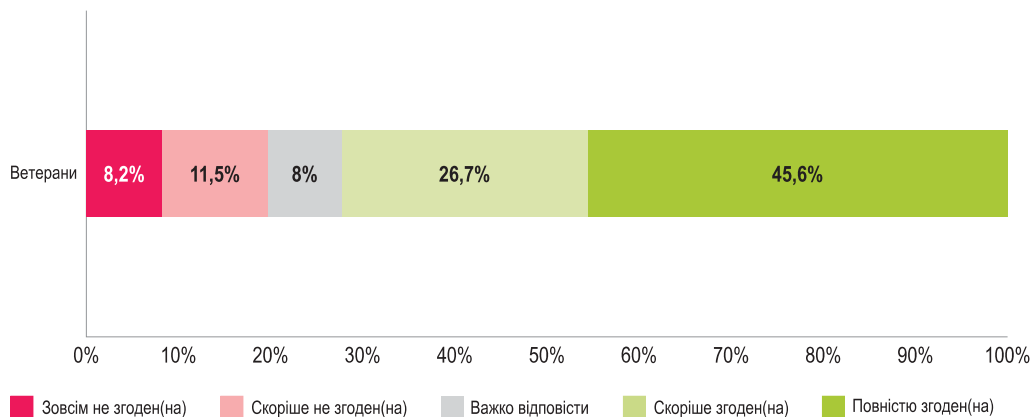
126 Інтерв'ю з ветераном, Харків, серпень 2021 р.

Особистий досвід формує ставлення ветеранів до конфлікту

Значна кількість відмінностей у поглядах ветеранів, схоже, зумовлена їхнім особистим досвідом та характером шкоди, якої вони зазнали як учасники збройного конфлікту. Особистий досвід участі в бойових діях відіграє вирішальну роль у ставленні всіх груп. Це стосується також і ветеранів. Один ветеран, який був респондентом інтерв'ю, зазначив, що проросійські сепаратисти часто не дотримувалися навіть узгоджених локальних тимчасових перерв для проведення таких процедур, як технічний ремонт, після чого стало зрозуміло, що Росії довіряти не можна.¹²⁷

Той же самий співрозмовник повідомив, що конфлікт зруйнував їхні життєві цілі і плани на майбутнє. Це мало чим відрізнялося від розповіді ВПО, «радикального пацифіста», який був респондентом нашого інтерв'ю. Однак, навпаки, цей респондент перевів своє почуття несправедливості в бажання помститися, що в кінцевому підсумку він і підтвердив на словах: «Відверто кажучи, я б зрівняв ті території із землею, якби міг».¹²⁸ 19,7 відсотка ветеранів, які не погодилися з наданням амністії загальному населенню, що не працювало в адміністраціях непідконтрольних уряду України територій або не воювало на стороні сепаратистів, цілком можуть думати аналогічним чином.

Графік 18: Не можна карати жителів ОРДЛО, які не воювали проти України і не працювали в адміністративних органах ОРДЛО.

У зв'язку з цим ми взяли інтерв'ю в одного з активістів громадянського суспільства, що працює з українськими військовими. Він був явно обурений через те, що ми пригадали режим припинення вогню, який діяв певний час у період з липня 2020 року до початку 2021 року.¹²⁹ Пізніше він з'ясував, що його син перебував у той момент на військовій службі на лінії розмежування.

127 Інтерв'ю з ветераном, Донецька область, вересень 2021 р.

128 Там же.

129 Павло Фельгенгауер, «Росія посилює свою маріонеткову війну на Сході України», Джеймстаунський фонд, 11 березня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://jamestown.org/program/russia-escalates-its-proxy-war-in-eastern-ukraine>.

Результати опитування показали, що особистий досвід глибоко впливає на формування ветеранами поглядів: ми виявили дещо суперечливу особливість, характерну для ветеранів, які стверджують, що конфлікт не вплинув або вплинув незначною мірою або помірно вплинув на їхню готовність до компромісу. На відміну від ВПО, жителі непідконтрольних уряду України територій дещо більше схильні до компромісу.

Порівняно з ВПО, ветерани від реінтеграції можуть, скоріше за все, зазнати шкоди, ніж отримати вигоду. Крім іншого, вони можуть втратити почуття особистої безпеки. Страх помсти від тих, хто проживає в тимчасово окупованих регіонах, також відіграє певну роль. Ветерани не зможуть відвідувати своїх родичів, які залишилися на непідконтрольних уряду України територіях. Таким чином, вимушене переміщення та бойові дії можуть бути як єдиним, так і потенційно травмуючим досвідом.

Розбіжність думок: недовіра і схожий, але чітко виражений конфліктний досвід

Соціальні розколи, виявлені в цьому дослідженні, відображають політичні розбіжності, які загнали переговорний процес у глухий кут.¹³⁰ З одного боку, переважна більшість ВПО і частина загального населення готові погодитися на різні компроміси (деякі з них викладені в Мінських угодах) для досягнення миру. Однак для більшості ветеранів та іншої частини загального населення про такі компроміси не може бути й мови.

Дійсно, один із головних висновків нашого дослідження свідчить про те, що характер шкоди від конфлікту неможливо виразити однією політичною думкою. Скоріше, ті, хто найбільше постраждав від конфлікту, схильні до більш рішучих, більш категоричних поглядів: або радикальне прагнення негайного миру, або категорична відмова від будь-якого компромісу.

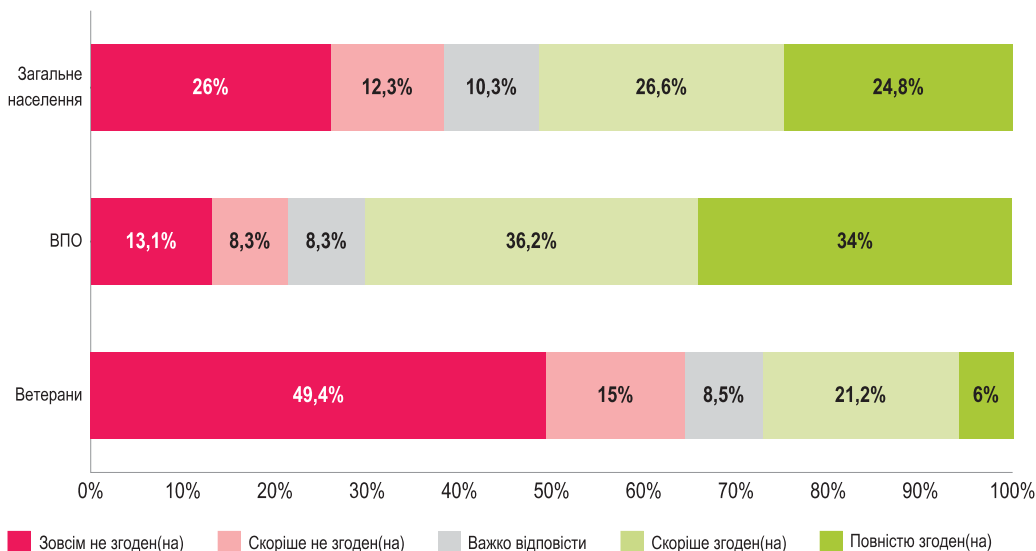
Групи виразили діаметрально протилежні погляди на те, як розв'язати конфлікт. Такі погляди є результатом зруйнованих конфліктом соціальних зв'язків, внаслідок чого представники різних груп втратили взаємну довіру. Часто підґрунтям таких поглядів є політична економія збройного конфлікту та різних конфліктних ситуацій, особливо серед ветеранів та ВПО.

Діаметрально протилежні погляди на врегулювання конфлікту

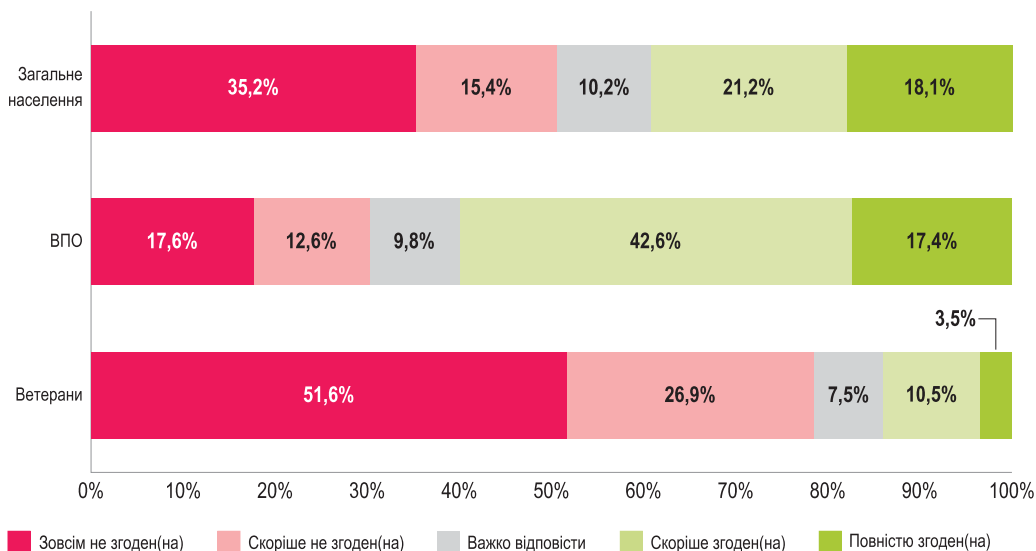
Розбіжність думок між ВПО та ветеранами часом призводить до вироблення протилежних преференцій. Цю дихотомію розкривають два вже тривалий час суперечливих питання стосовно відновлення миру, зокрема, чи варто проводити прямі переговори з представниками сепаратистів, та чи варто надавати непідконтрольним уряду України територіям спеціальний статус. Загальне населення перебуває десь посередині між ВПО і ветеранами щодо обох питань.

130 Дрюе, Хесс, Каплан і Череватенко, «Мінський процес: громадське сприйняття та наративи».

Графік 19: Треба, щоб у переговорах з Донбасу брали участь представники ОРДЛО.

Графік 20: Заради досягнення миру треба дати ОРДЛО більше автономії, ніж іншим регіонам України.

Виявлено також фундаментальну розбіжність з приводу того, чи можуть переговори з Росією привести до мирного врегулювання конфлікту: 67 відсотків ВПО і 53,2 відсотки загального населення стверджують, що вони «Скоріше згоден(на)» або «Повністю згоден(на)» з цією думкою, водночас 67,3 відсотки ветеранів стверджують, що вони «Скоріше не згоден(на)» або «Зовсім не згоден(на)».

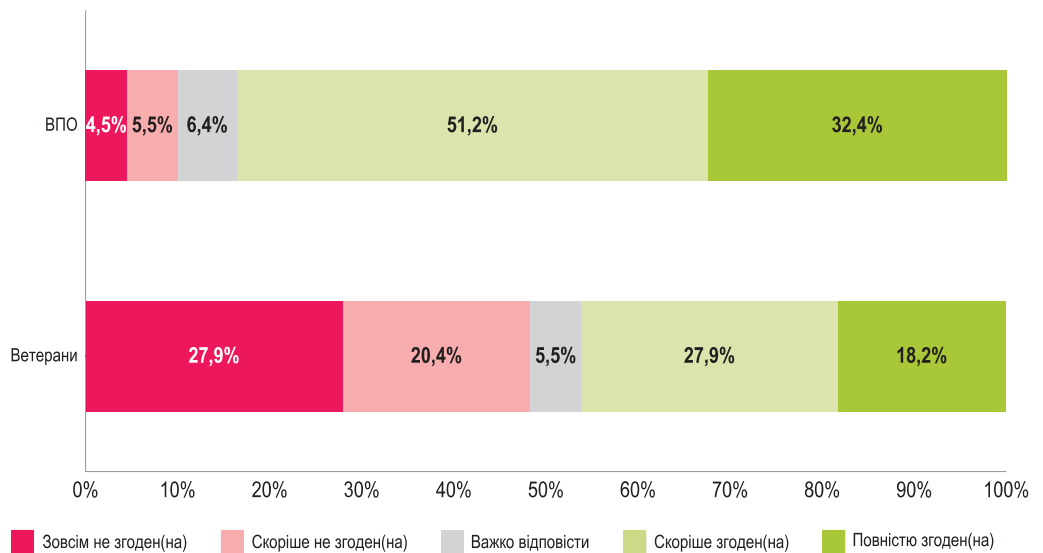
Наше дослідження показує, що на особисті погляди населення впливають багаторівневі фактори. Особистий досвід, стать, характер завданої конфліктом шкоди і можливість спілкуватися з людьми на невідконтрольних уряду України територіях, а також довіра і ставлення до Росії відіграють вирішальну роль у формуванні поглядів щодо врегулювання конфлікту. Україна стоїть перед дуже важкими політичними викликами. Тут не існує однозначних відповідей, які можна було б легко класифікувати як «проросійські» або «проукраїнські». Радикально протилежні погляди, безумовно, мають ідеологічне підґрунтя, але вони є сумою цих факторів, а не просто продуктом російської дезінформації чи радикалізації.

Результати опитувань та інтерв'ю показали глибоке розчарування людей, які втратили взаємну довіру. Під багатостраждальним миром цих груп населення криється соціальна структура, яку було глибоко травмовано і роз'єднано.

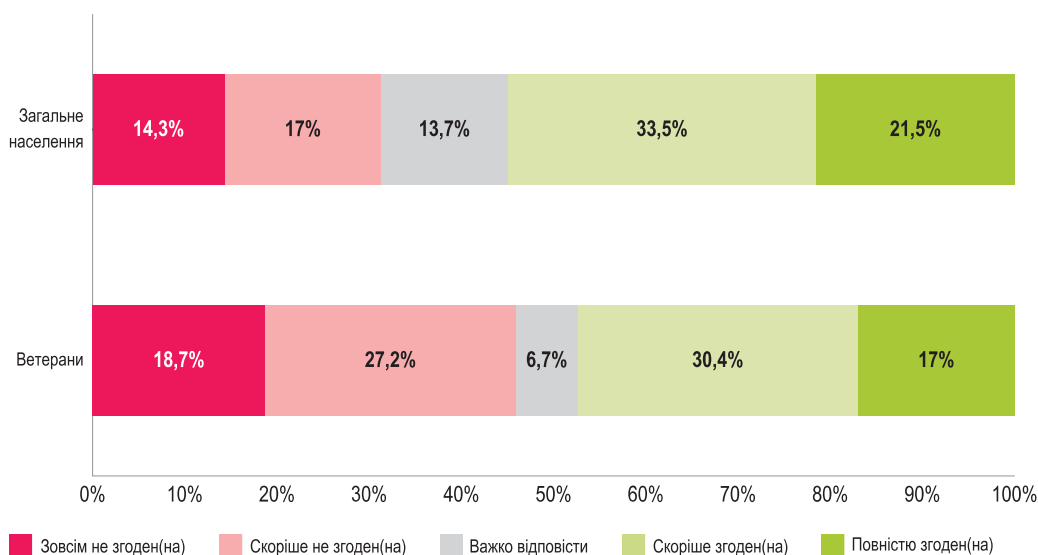
Розбіжність поглядів сторін конфлікту свідчить про взаємну недовіру

Українці навчилися жити з конфліктом, але фізичні та емоційні травми, яких він завдав, продовжують впливати на багатьох людей і формувати їхні погляди на будь-яку пропозицію про мир. Ми виявили, що групи певною мірою втратили взаємну довіру, адже кожна з них вважає, що «інша група» не винесла правильних уроків із конфлікту. Про це свідчать погляди вимушених переселенців, ветеранів і загального населення щодо того, чи повинні представники інших груп брати активнішу участь у врегулюванні конфлікту.

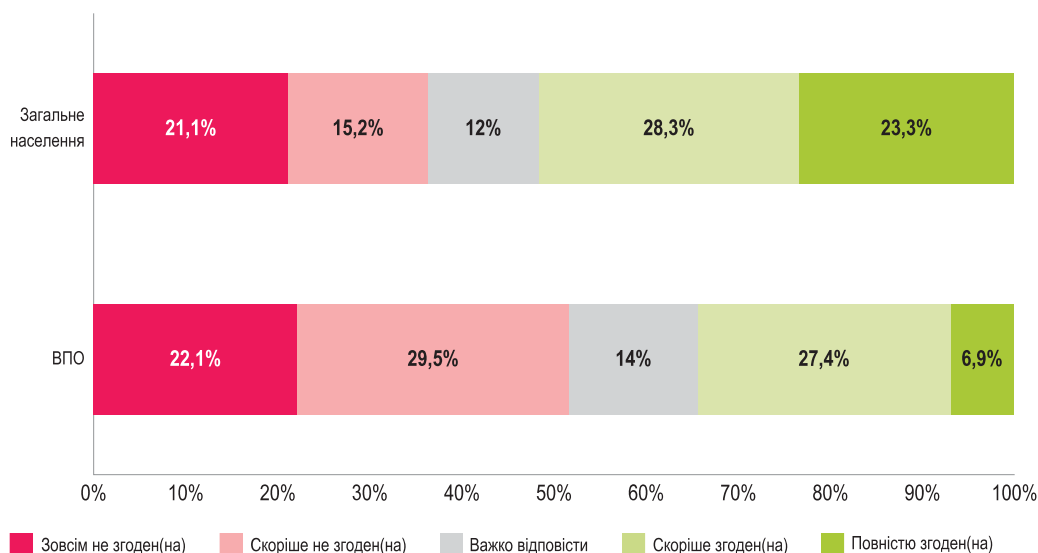
Графік 21: Жителі Донбасу повинні мати більший вплив в питаннях розв'язання конфлікту.

Графік 22: Переселенці з окупованих територій і зони конфлікту повинні мати більший вплив в питаннях розв'язання конфлікту.

Графік 23: Люди, які воювали у складі збройних сил України або в добровільних батальйонах повинні мати більший вплив в питаннях розв'язання конфлікту на Сході України.

Разом із нашими інтерв'ю ці дані показали, що значна кількість населення досі вважає місцевих жителів Східної України, особливо тих, хто проживає на підконтрольних уряду України територіях, потенційно небезпечними. Багато хто побоюється, що жителі Східної України недостатньо підтримують прозахідний курс країни і вважають

«звичайних» людей потенційною небезпекою для європейського майбутнього країни. У відповідь на запити кілька активістів громадянського суспільства заявили, що жителі Донецької та Луганської областей не повинні чинити більший вплив на врегулювання конфлікту через переважаючі проросійські настрої.

Ті, хто спілкується з родичами, які залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, стикаються з подібними стереотипами. Деякі активісти громадянського суспільства, респонденти інтерв'ю були стурбовані тим, що ті, чия родина залишилася на непідконтрольних уряду України територіях, ризикують стати жертвою пропаганди тимчасово окупованих регіонів, нав'язаною їм родичами. Інші висловилися більш оптимістично і припустили, що, спілкуючись із жителями непідконтрольних уряду України територій, ВПО могли б повідомляти їм правдиву інформацію про життя в Україні. Спілкування із родичами, які залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, є частиною повсякденного життя для багатьох на Сході України, але не завжди.

Політична економія конфлікту посилює заздрість ВПО і жителів непідконтрольних уряду України територій

Активна міжнародна присутність і допомога, особливо спрямована на надання гуманітарної допомоги в районах, розташованих поблизу лінії розмежування, можуть спричинити відчуття відчуження у населення та його невдоволення. Деякі міжнародні організації вбачають у реєстрації українським урядом новонароджених дітей ВПО як внутрішньо переміщених осіб спробу забезпечити, щоб питання конфлікту не зникало з міжнародного порядку денного і намагання заручитися підтримкою.¹³¹ Один із респондентів інтерв'ю в Харківській області назвав молодь Донецької та Луганської областей «розпеченими» й невдячними, тому що вони звикли брати участь в міжнародних програмах і отримувати певні пільги.¹³²

У населення були схожі настрої щодо жителів непідконтрольних уряду України територій. Наприклад, кілька респондентів інтерв'ю підкреслили, що програма для молоді з непідконтрольних уряду України територій із навчання в закладах підконтрольної уряду України території була гарною ідеєю взаємодії з тими, хто там проживає, але деякі також висловили невдоволення, що ця молодь матиме пріоритет над жителями підконтрольної уряду України території. Ставлення до жителів непідконтрольних уряду України територій, зареєстрованих як ВПО на підконтрольних уряду України територіях не можна назвати доброзичливим.¹³³ Один із респондентів назвав їх «туристами», тому що вони мають право отримувати соціальні послуги від українського уряду, навіть якщо вони живуть на непідконтрольних уряду України територіях.¹³⁴ У зв'язку з цим виникає питання, як українці поставляться до того, що на відновлення Донбасу в разі реінтеграції доведеться витратити мільярди.¹³⁵

131 Інтерв'ю з представником міжнародної організації, Слов'янськ, серпень 2021 р.

132 Інтерв'ю з місцевим активістом, Харків, серпень 2021 р.

133 Інтерв'ю з представниками громадянського суспільства, Краматорськ, серпень 2021 р.

134 Інтерв'ю з ветераном, Донецька область, вересень 2021 р.

135 Як висловився один представник громадянського суспільства: «Реінтеграція буде дуже важкою, якщо жителі непідконтрольних уряду України територій отримають якісь привілеї». Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Северодонецьк, серпень 2021 р.

Ця динаміка також спостерігається у відносинах між загальним населенням і ВПО. Місцевий житель Луганської області, що займається програмою розвитку молоді, був переконаний, що деякі ВПО були «дармоїдами», оскільки вони «самі не докладали зусиль» і нібито відмовлялися від допомоги, яку вважали невідповідною стандартам. «Я не втратив того, що втратили вони, але мені також довелося пережити багато чого»,¹³⁶ так висловився місцевий житель, засмучений тим, що ВПО користуються безліччю перспективних можливостей. Представник іншої організації, що працює з ВПО, підкреслив, що деякі переміщені особи були дуже пасивними і безініціативними або ледачими. Вони сподівалися, що ця організація надасть їм усі необхідні послуги.¹³⁷ У нашій бесіді один вимушений переселенець наважився спростувати ці звинувачення, підкресливши, наскільки добре йому вдалося облаштуватися, і зазначивши, що він не залежить від державної допомоги.¹³⁸

Відносини між ветеранами і загальним населенням напружені, але поліпшуються

Відносини між ветеранами і загальним населенням не є однозначними. На сході України, особливо в районах, близьких до лінії розмежування, масові російські кампанії дезінформації, спрямовані проти українських військових, що зображують їх фашистами, яким не можна довіряти, підірвали довіру до збройних сил і, як наслідок, до ветеранів.¹³⁹ Ми з'ясували, що учасники вибірки загального населення, які постраждали найбільше в результаті конфлікту або чий родичі залишилися на непідконтрольних уряду України територіях, схильні більш виражено не сприймати факт підвищеного впливу ветеранів на розв'язання конфлікту.

Зі свого боку, ветерани відчувають себе більш відчуженими на сході України, ніж в інших частинах країни,¹⁴⁰ а деякі на Сході вважають, що їх оточують люди з «проросійськими» поглядами.¹⁴¹ Той факт, що більшість ветеранів не хочуть, щоб населення Донбасу мало більший вплив у розв'язанні конфлікту, відображає це сприйняття.

Однак відносини, можливо, поліпшуються: один із респондентів інтерв'ю підкреслив, що помітна взаємна ворожість між цивільними особами і ветеранами в перші роки конфлікту, схоже, припинилася або, принаймні, досьогодні нейтралізована.¹⁴² Крім того, той факт, що більшість загального населення на Сході України хоче, щоб ветерани мали більше впливу на розв'язання конфлікту, свідчить про вищий рівень довіри.

136 Інтерв'ю з місцевим жителем, Северодонецьк, серпень 2021 р.

137 Інтерв'ю з представниками громадянського суспільства, Краматорськ, серпень 2021 р.

138 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Северодонецьк, серпень 2021 р.

139 Лоусон, «Вхід у сіру зону».

140 Інтерв'ю з представником місцевого самоврядування, серпень 2021 р.

141 Інтерв'ю з ветераном, Донецька область, вересень 2021 р.

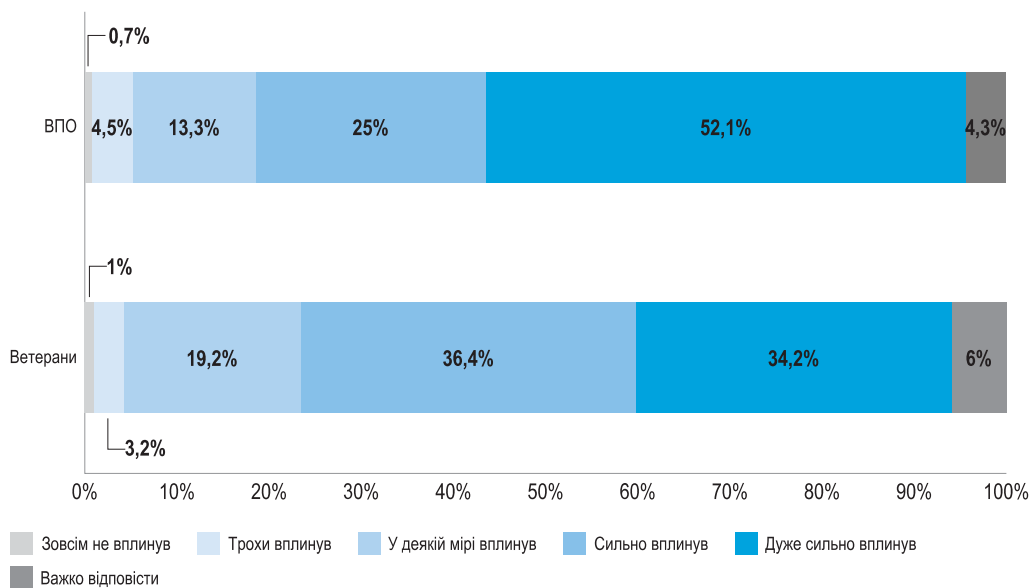
142 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Слов'янськ, серпень 2021 р.

Схожий, але чітко виражений конфліктний досвід розділяє ВПО і ветеранів

Перспективи відносин між ВПО і ветеранами більш похмурі. «Між цими двома групами [ВПО та ветеранами] дуже багато болю»,¹⁴³ поділився один із респондентів. Як згадувалося вище, їхні погляди на вирішення конфлікту і компроміси, до яких вони готові, сильно розходяться. Одним із факторів, що ускладнюють їхній відносини, є їхній досвід участі в конфлікті. Не всі ВПО можуть поділитися позитивними відгуками про діяльність Збройних сил України під час війни. Один ВПО, респондент інтерв'ю висловив невдоволення щодо ветеранів, яким «платили за участь у війні».¹⁴⁴ ВПО часто заздять тому, що ветерани мають ширші можливості і більш прямий вплив на політику, яка їх стосується.¹⁴⁵ Ветерани, з іншого боку, підкреслюють унікальність свого досвіду участі в конфлікті.¹⁴⁶

Як вже було сказано, одним із факторів, що сприяють їхнім напруженим відносинам, є недооцінювання наслідків вимушеного переміщення. Частка ветеранів, які вважають себе «дуже сильно постраждалими від конфлікту», становить лише 34 відсотки порівняно з більш ніж 50 відсотками ВПО. Однак зацікавлені сторони громадянського суспільства висловили під час інтерв'ю суспільні переконання, згідно з якими ветерани зазнали більше травм ніж ВПО.

Графік 24: Наскільки сильно конфлікт на Донбасі вплинув на Ваше життя?

143 Інтерв'ю з експертом, Харків, серпень 2021 р.

144 Інтерв'ю з вимушеним переселенцем, Слов'янськ, серпень 2021 р.

145 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства та вимушеним переселенцем, Харків, та інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Северодонецьк, в обох випадках – серпень 2021 р.

146 Фрідріх і Люткефенд, «Довга тінь Донбасу».

Варто підкреслити, що ветерани, які походять із непідконтрольних уряду України територій, і таким чином, є одночасно переміщеними особами та ветеранами, не сприймаються як окрема група. Натомість складається враження, що їх вважають лише ветеранами, а не вимушеними переселенцями. У нашому опитуванні вибірка за цією групою не репрезентативна, але за результатами інтерв'ю ми можемо зробити попередній висновок, що ці ветерани, за деякими виключеннями, схильні мати більш помірковані погляди та активніше прагнути взаємодії з непідконтрольними уряду України територіями.

Загалом, результати опитування та інтерв'ю дозволяють виокремити чітко відмінні групи. Їхній різний досвід участі в конфлікті виражений категоричними й протилежними поглядами на способи його розв'язання. Відчуження східного регіону від решти території країни у сукупності з відчуттям безнадії є однією з найважливіших проблем, яку особливо гостро відчують жителі підконтрольних уряду України територій. На відновлення соціальних зв'язків як всередині підконтрольних уряду України територій, так і, у випадку реінтеграції, з непідконтрольними уряду регіонами знадобляться десятиліття. Як сказали нам представники громадянського суспільства: «Завжди будуть люди, які ніколи з цим не змиряться».¹⁴⁷

147 Інтерв'ю з представником громадянського суспільства, Краматорськ, серпень 2021 р.

Висновок

Результати дослідження показали, що ветерани, ВПО й жителі Східної України мають різні погляди і плани щодо майбутнього Донецької та Луганської областей. Якщо не наголошувати на цих проблемах і не обговорювати відмінності в поглядах у межах ширшого кола населення, їхні проблеми залишаться невирішеними. Не всі групи можуть озвучити свої вимоги, і жодна з них не усвідомлює, що має свободу дій.

Зважаючи на те, що від цих груп залежить майбутнє Донбасу, спрямування зусиль на підвищення соціальної згуртованості є найважливішою передумовою для будь-якої можливої реінтеграції. Для цього Україні необхідно створити соціальний майданчик для обговорення найболючіших викликів Донецької та Луганської областей. Кампанія «Національна платформа примирення та єдності», що закінчилася, так і не розпочавшись у 2020 році, показала, що це питання потребує часу і ретельної підготовки.

Початок цьому конфлікту поклала Росія, що окупувала частину Донбасу. Поки Москва не припинить втручання, як на військовому, так і на політичному рівні, будь-яке рішення буде неефективним. Однак із цього можна прийняти бажане за дійсне і зробити висновок, що все просто повернеться до того, як було в 2014 році, і точки розлому зникнуть зразу щойно Росія залишить територію. Скоріше, ігнорування соціальних розколів може вилитися у відновлення конфлікту і, таким чином, завадити зусиллям, спрямованим на мирну довготривалу реінтеграцію.¹⁴⁸

Можливо, через те, що респонденти поспілкувалися з німецькими дослідниками, вони порівняли нинішню ситуацію в Україні з розділеною Німеччиною, що возз'єдналася після падіння Берлінської стіни. Вони сподівалися, що подібний процес возз'єднання колись відбудеться і на Донбасі. На жаль, надзвичайно запеклі бої в 2014 і 2015 роках, знищення довіри до інших громадян і цілеспрямовані кампанії дезінформації – все це переконує в нереалістичності цих надій. Відновлення Донбасу і примирення людей, які проживають в цих регіонах, потребуватимуть величезної кількості часу й ресурсів.

Хоча це не може змусити Москву зрушити з місця, український уряд має зобов'язання перед своїм народом по обидва боки лінії розмежування. Хоча Київ має обмежений доступ до непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей (що не повинно завадити українським представникам взаємодіяти з місцевими жителями ОРДЛО), Київ, безумовно, має можливість показати своїм громадянам на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, що столиця прагне поліпшити їхню безпеку і захищеність. Важливо відзначити, що це

148 Як, наприклад, показує довготривалий ризик повторної ескалації в країнах колишньої Югославії через збереження багатьох основоположних структурних причин конфлікту: Deutschlandfunk, "Serbien und Kosovo/Schwere Spannungen an der Grenze" (Сербія і Косово: висока напруженість на кордоні), 28 вересня 2021 р., дата перегляду: 4 січня 2022 р., <https://www.deutschlandfunk.de/serbien-und-kosovo-schwere-spannungen-an-der-grenze-100.html>.

означає визнання того, що інтереси безпеки громадян в регіоні можуть відрізнятись від інтересів національної безпеки українського уряду.

З цією метою Український уряд може показати ВПО, місцевим жителям і ветеранам, що їхні вимоги почуті, зокрема щодо таких болючих тем, як Донбас, а також продемонструвати, що враховуються не тільки вимоги тих, хто марширує Києвом і кричить голосніше за всіх. Результати опитувань та інтерв'ю, часом із досить контрастними відмінностями, передбачають, що як уряд України, так і представники громадянського суспільства, повинні дослухатися до таких думок зацікавлених осіб та активніше співпрацювати з ними, навіть якщо вони не поділяють таких позицій.

Global Public Policy Institute (GPPi)

Reinhardtstr. 7, 10117 Berlin, Germany

Phone +49 30 275 959 75-0

Fax +49 30 275 959 75-99

gppi@gppi.net

gppi.net